

ברוך מלך

Петро Дереш

Кумис

Накладом Спілки Українських Журналістів і Письменників в
Празі.

Славянський відділ при друкарні А. Fišer, Strašnice, č. 289.

НЕЗАБУТНІ ПРОМОВИ

I

Австрія розпалася. А з нею розлетілася і єї армія. Лишилися тільки єї сліди: безробітні австрійські офіцери. Австрійські, бо решта пішла боротися за свої відроджені батьківщини.

Сиділи по старій привичці в каварні й говорили. Про запілля, коней, дівчат. Оберлейтенант Зільбербуш розповідав про свої любовні подвиги в Галичині. Увійшов новий гість — розглянувся по каварні; по мітив своє товариство, підійшов. —

— *Respekt, meine Herrn!* — здоровив новоприбувши.

— *Servus, Fritz!* Was gibt's neues? — у відповідь питала компанія.

— *ne Flasche Champagner, Herr Ober, aber eine gute Marke!* Треба конче запити, сіяючи на цілому лиці говорив здивованій компанії, Фріц.

— Товариство заметушилося. Всі голови збилися в купу й старший рангою, капітан, став осторожно випитувати про причини радості.

— Що, знову війна? Може цісар... кажи... не муч... нетерпеливо неслося з усіх уст.

Фріц підсміхаючись розливав у склянки перлисте вино. Його бавила цікавість товаришів і він навмисне протягав єї.

— *Westukrainische Armee lebe hoch!* — крикнув встаючи з місця, Фріц, а з ним ціле товариство. Душком вихилили чарки.

— Hoch, hoch, hoch!!! тричі гукнула компанія й сіла. Каварня здивовано повернула голови до гукаючого стола: так зараз по обіді?

З кутка встав старший, обвішаний хрестами й медалями, оберст і підійшов до пючих.

— Es ist eine Schande! Skandal! мої панове! Вітчина в смертельних судоргах, а ви пете й своюю поведінкою збільшуєте публічне огірчення, докірливо дивлячися на капітана, строго картав оберст компанію.

Капітан виновато дивився то на оберста то на дійсного виновника, лейтенанта Фріца.

Фріц ввічливо просив оберста до гурту.

— Ми запиваємо мое пращання, а заразом підвищення на сотника, пояснював усе ще сердитому оберстові лейтенант.

— Як то? питав сідаючи, здивований оберст.

— Я принятий до західно-української армії і підвищений на сотника.

— З четаря? Не може бути!

— Так, з четаря, притакуючи повторяв новий сотник.

— Що то за армія? Як ви туди попали?

— Колишні Русини оголосили самостійну республіку і вже воюють з поляками. Тут, у Відні, вербують старшин, дуже добре умовини — і я вступив. Підвищення на ступінь або два, за два місяці наперед платня й чудесні приділення. Мене, наприклад, приділили до штабу корпусу як технічного референта.

— Вас? Неможливо!! Ви-ж телефоніст...

— Це ніщо в них не значить. Вони на фронт дають своїх, а наших, як фахівців, до штабів.

— Чому? питали всі гуртом.

— Дуже просто. Русини всі були їх добрими воїками і все привикли слухати чужих, а до штабів у них нема своїх фахових сил.

— Можуть тепер набрати дійсно добрих фахівців. Їх тепер тут тьма-тьменна, дивувався капітан.

— Не можуть, певно відповідав сотник. У них є кілька своїх амбітних, а ті бояться дійсної конкуренції. Та кінець-кінців, що мене обходить, що вони можуть, а чого не можуть. Для мене головна річ — платня, га-жа!

Вістка рознеслася по каварні блискавкою. Що хвилі підходив до столика якийсь „бувший“ і просив про більші інформації ѹ адресу вербункової канцелярії. Ще вчора незамітний лейтенант Фріц став через хвилину знаменитістю каварні й героєм дня.

За столиками ожило. Попліли розмови на тему: Westukraine, Ostgalizien, Ruthenen.

— Ко-льо-сальні вояки, оповідав в ложі побратимам зброї, товстий інтендант. У мене був пузфлек, кажу вам, взір терпеливости й покори...

.

А наші цісар у Відні сидить,
Він си нікого не боїт,
Він нам дає пенсьондзи
На ґевери, мосьондзи —
Він си нікого не боїт...

Співав перший галицько-український курінь машеруючи вулицями повітового галицького міста на заповіджену збирку.

— Ось, тепер ми пани! Розвалили старе, прогниле а тепер ставимо своє рідне — думали стрільці. При тих думках згадував кожний на Ізонцо, Монте Сан-

то, Кук... Згадував чужих ляйтнантів, що мучили наших людей, переслідували й насміхалися над ними, висилали в найгірші місця, давали найтяжчі праці, латали ними всі діри, били... Тепер... революція...

Позір! — перервало думки. Перед курінем стояв сотник Фріц і строго дивився на випрямлені ряди.

Вичекав хвилю й почав промову:

— Хльопа! Вшора ще пув найясніші пан, *Seine Kaiserliche Majestät*, *Karl I.*, і ще пув австрійські монархія тай пуля к. у. к. армія. Пув дисципліна, габтахт... і егзерцірка! Хто не парував, то пув зо-форт в айнцельарест! Нині є українська народні рес-публіка і українські народні войско! —

Али дисципліна є той сам, що пув! Шо вчора пув гаптах — то нині є: позір! А хто не пуде слухат, той так пуде замкнутий, що аж посиніє!

Типер пят мінут раст — курити вольно — а по-тому цутсвайзе екзерцірен.

.....

— Дес їздив, Михайлє!? питав стрілець вістового козака. —

— До штабу.

— Є щось нового?

— Та хіба то нове, що там таке типер як за⁺ не-біжки Австрії. Німоти й жидів позасідало всюди при кожнім столику, а наші лиш як наймити коло них гаптах стоят. Госмо си ліворуцию зробили, шляг би ї трафив та трафив. Я ти си дивлю, а там наш ін-тендант череватий, що нас так за цісара по морді лупив, нинька так розпащекувавси, що най бог боро-нит тай заступит. А фурт лиш: хльопа і хльопа! Ай,

суха би тя ялиці побила тай гром би тє врізав тай впік з такими порийдками.

.....

Позатим промова сотника Фріца вистарчила народові вповні й по п'ятьмінтових растах і цуґсвайзе егзерцірен скоро опинилася Українська Галицька Армія на широкій Україні, щоби через Київ дійти до Львова, бо через Городок панцирка не пускала.

Побили большевиків і вже думали відпочити, коли тут новий ворог зявився — Денікін. Билися, били — ще тільки трохи і вже переможемо і... помирилися. З ріжких причин! Раз, що якби воно не було, а все таки союзника добре мати. Самі ж хіба цілий європейський Схід та Азію не переможемо? (Німці не то що ми, а програли!) Союзник добрий, бо кінець йому близький — нам ні поможе ні зашкодить хіба, що користь принесе, бо хто по нім по смерти все одідичить як не ми? А друге це те, що через союзника ми звязок з антантою зможемо навязати, а це річ не аби якої ваги!

Так дивилися на справу верхи, але низ залишився низом. Заговорили стрільці про народню зраду... з москалем збраталися... за два і пів міліона продали... на що... по що... по яке... по котре... А ще молодші старшини нишком підштуркують і підтримують. І батько Петлюра листи пише...

Загомонів народ і не вмовкає...

.....

У такий бурхливий час прийшлося відвідати пану полковникові М. третій курінь ... цятої бригади, один з найбільш збунтованих.

Полковник, старий вже чоловік, що давно вже відслужив австрійцям своїх 20 літ, що за те післи

Його на старі літа на цивільний відпочинок, дарма, що як добрий вояк боронився проти того ногами й руками. Та українці приняли старого знова на службу, дали йому відповідну стару, вислужену, спокійну кобилку й зробили інспектором запілля.

Праця не важка й саме під літа й сили старому ветеранові. Їздити по частинах, подивитися, чи все в порядку, промовити пару слів заохоти до війська — от і все. Зрадів старий, на десять літ помолодів, бо чув себе знову воякою.

Приїхав до села, а було це під Жмеринкою, заїхав до курінної команди, переглянув чи в порядку канцелярії, випитав про все курінного, а курінь тимчасом на вигоні збирався.

Який настрій у людей? питав по дорозі в курінного.

— Погано, пане полковнику! — голосить сотник. Люде розагітовані, відказують, хочуть розбігатися. Було би добре, якби ви, пане полковнику, пару слів до них промовили — щось пояснили про наш перехід — бо ми самі скільки не говорили, ніцо не помагає...

Оглянув полковник курінь зі всіх сторін, дещо хвалив, дещо поправив, трохи покричав, нанімнув, завернув, сказав повторити — на те й служба — а після почетного походу заставив курінь, приказав зробити круг коло себе, поправився в сіdlі і промовив:

— Вбяці! Блізше кé мнє, аби всі послухалі добре!.. Так, єще... єще... добре! Вбяці! Не прішель сем до вас аби вас сéкіроват, але прішель, аби вас пбздравоват. Сервус кáмараді!

Помахав на прощання рукою стрільцям, засалютував старшинам, стиснув острогами кобилку й поїхав...

.....

Через місяць стрільці й старшини помахали рукою на прощання союзниківі Денікінові, перебрали по ньому спадок кілька десетяти квадратових верст території й кількох старих англійських шинель та перейшли до нового приятеля, — большевиків.

Про зраду не говорено нічого, але тим більше стали згадувати Петлюру. Ще в зимі пів лиха, але як надходила пора повстань — весна, у кождій четі кружляли дивовижні вістки про головного отамана.

... Вже в Києві... з Полтави йде... Поляки віддали йому добровільно Галичину, він набрав там війська силу-силенну й вже під Жмеринкою... і полонені італійські з ним..., а з Харкова Павленко з батьком Махном злучився, і було ззаду большевиків..., із Холодного Яру Тютюнник...

На страсний четвер 1920. р. вранці прийшов до бригади приказ збиратися... Йдемо... на фронт бити поляків... говорили одні... на зелені свята, як дасть панбіг дочекати, будемо вже в дома, впевняли, сідлаючи коней, другі...

Перед командою бригади вистроєні сотні в довгій лаві.

— Позір! За шаблі хватай! В пррав-о глянь!..

Бригадир, отаман Ш., у супроводі штабу переїхав перед фронтом бригади, приняв звіти поодиноких командантів; оглянув бригаду.

— Позір! Шаблі ховай! Спочинь!

Весело запорскали коні, байдоро протягнулися в сідлах козаки; залепетав червоний бригадний прапор.

— Козаки! Перед від'здом хочу промовити до вас пару слів. Як ми їхали сюди з наш рідний край Галичина, то ми який малы прапор? Синьошовти!!! А нині ми той прапор вже ни маємо; ми маємо чер-

вони прапор! А як ми будемо їхати назад в наш дорогий край, рідна Гальчичина, назад до дому і як ми там приїдемо то що нам скажи наші мама, наші батьки, наші родина? —

Тому дольой червони феца а най живе наш синьошовти прапор!!!

Червоний феца пішов дольой а У. Г. А. до поляків. Дехто до дому, деякі до криміналів а ще інші аж на чеській землиці опинилися.

Табор. Бараки. Дроти. Причі або ліжка. Нудьга. Безконечні спомини або надії. Самі мужчини. Тільки кілька жінок. Залицятися? У таборі? Неможливо! Нудьга. Жінок! Жінки!! І тихо нічю скрадався четар-смільчак. Потому вона до нього, бо муж поручник так хропить, а тут... нудьга. Переказали мужеві. Табор усе чує, усе видить, усе знає. Як поліція! Стіни тонкі, деревляні а нудьга велика — новостей треба — Афер, скандалів!

Була нова афера. Піймав поручник невірну й побив. І є четаря.

Скандал! Хіба сміє старшина бити жінку і другого старшину. Та як? А кодекс?

Заметувшися табор. Одні за поручником, другі за жінкою. Ще кілька горячих побилось. Нові афери й стара росте, прибирає чимраз більші розміри...

Жінка покинула суворого мужа, стала самостійною, поручник запив. До справи вмішалася команда — честирядний суд. —

У великому театральному бараку збірка старшин. Буде виклад пана генерала про старшинську честь. Це щоби старшин, особливо молодших, приготувати на суд, бо справу судитиме цілий старшинський збір. —

— Мої панове! Нині пуду тримати вам малу лекцію — einen Vortrag — о тім, що то є старшинські чест. Старшинські чест — Offizierssehre — то є такий абстрактний Begriff — ну-у поняті. Се є такий річ, що его ни можна вхопити руком або видіти. Він ни є ані жовтий, ані ни є чорни; а істи його таки не мошна.

Отже той старшинські чест то є така річ, що є для кожного з нас найдорожші а без котрої жадни офіцір — старшина — не може бути тим чим він є. Ohne Offiziersehre ist der Offizier kein Offizier! Тому ми мусимо на неї так дуже вважати і давати посір аби єї не стратити а то гольовоно тоті молодші панове. Я знаю, що дуже богато з вас собі буде подумати що я як старші пан, трохи вже ausgelebt то таки сі на ту справу мушу інакше дивити. Але то є неправда! Бо о тім чи я є ausgelebt то ми... па, wir könnten mal darüber sprächen. А як я сі на то дивлю?

То є так. Я пув такше мольодий як ви є типер... Leutnant, Säbel unter dem Arm і на корзо за дівчатами по службі. Ich war auch mal so, wie ihr seid's jetzt і таки так собі гадав як ви собі типер гадаєте.

Альи всьо муси мати свої граници, bestimmte Grenzen. Мошна є старшині робити вшо то, що ни є мошна али жадни не сміє о тім знати. Ані той пуцфлек! Бо як буде знати Offiziersdiener то пуде знати і кухарка від пан польковнік і кухар від компанії. Від кухарки буде знати пані польковнікова і так воно прийде до польковніка, і Offizier має вше від того часу погане око в свій Vorgesetzten,

А знова від кухар пуде знати ціла компанія, сотня,

курін, польк, дивізія... і так офіцір тратит свій guten Ruf und Ansehen bei der Mannschaft.

В свій штири стіни мошна робити кто що хоче. Може туди прийти і якісь Frauenzimmer, і романси всілякі... Альи, як я више казав, то рано до Tagwache так якби ніц не було. Найліпше є для офіцір жадні романси. Такі справи робити старшина поза гарнізоном. Є преці Urlaub і там собі можна шукати ріжні Abenteuer. Там є такі на то потрібні Möglichkeiten і на то місце альи ныи в малім Garnisonsnest.

Ніколи знова не мошна забуватися аж так далеко шоби шось anknüpfen mit der Frau eines Kameraden, бо з жінков від свій товариш то є власні той найстрашніше. То є Verbrechen und eine Ehrenlosigkeit ohne Gleichen.

Якісь невинні флірт то я ще припускаю і розумію. Чому ні? Али все par distance! Нікоми ни треба при тім забуватисі і допустити до чогось, али треба sofort zurück, бо прийдуть великі наслідки.

Тому я роблю вас дуже остережними а головно тим молодим кладу на серци, шоби вважали.

Я скінчив, дякую паном!

ДИПЛОМАТ

II

...панове, що тут балакати і думати нема чого — це всякому ясно!

Андрій Василевич, ніде правди діти, людина наскрізь чесна, з толком та й в комерційних ділах як слід розбирається. А далі, у нього ціла родина одна дружина, так що вийхати він зможе кожної днини. А що Андрій Василевич одказується в тому, що мовляв не в силах вести це діло, так це тільки так, по скромності своїй, бо як я вже передше зазначив, то в нього на це всі дані. І відповідне образування, і характер, так сказати, ну, й проче — все єсть! Одним словом: Андрія Василевича!!!

— Та й що за штуки прийдеться там показувати? Купити чи продати за готові гроші всякий зуміє. Це й не так важко... А що вже торкається цієї дипломатії значить, то звичайно, що треба дуже остережно, бо й не оглянешся як надують. А щож, бува така штука... Та й тут Андрій Василевич якраз прекрасно годиться...

Так і подібно говорено на засіданні одної української, народно-демократичної, державотворчо-соціялістично-революційної партії. Майже всі промовці так переконуючи говорили за кандидатурою Андрія Василевича, що йому не оставалося, як тільки підчинитися волі народу й приняти на себе тяжкий обов'язок представника молодої української республіки за границею.

Властиво роля Андрія Василевича не була так ясно окреслена. Щось трохи посол, трохи консул а в добавку торговельний представник.

І справді на всі ці місця надавався Андрій Василевич як не можна ліпше. Людина сильна, здорована — зможе як слід презентувати силу українського народу; хитрий як всякий малорос на дипломата як вродився, а що торкається торговлі, то Андрій Василевич мав дійсно відповідну й фахову освіту. Скінчич же з добрым успіхом „камерческое учліще“ в Житомирі, по скінчені був років п'ять помічником бухгалтера в одній київській фірмі, торгуючій ревельською кількою *en gros*, а світову війну перебув в інтенданстві корпуса, де значно поширив свої купецькі відомості й знання.

У молодій українській державі добився місця заступника голови київських кооператив. Правда, що останніми часами приходилося занимати більше теорію, як практикою, бо кооперативи залишилися в Київщині, а тільки скарбниця і правління вспіли зі стратегічних причин переїхати до Винниці.

Такі й подібні думки-спогади пробігали головою нового члена українського дипломатичного корпусу, що нині мчався поспішним поїздом, у вигідному купальоні, на захід.

— Якось воно було, якось воно й буде! зітхнув глибоко Андрій Василевич, головно, що все в порядку. Дипломатичний паспорт, два міліони карбованців як аванс, відбір котрих власноручним підписом та приложенням новозробленої печати як слід дійсно потверджено. А тепер гайда...

Проти нього сиділа його дружина, Олена Олексан-

дрівна, попадянка з винницького повіту й ламала собі голову, як то там в Європі, та ще до того в Німеччині вони заживуть... чи хоч добру квартиру найдемо... та з ким там поговорити, коли лише всі по німецьки розуміють?..

А в кутку сидів новий секретар, Артур Мусієвич, нині по документам правник на укінченні, без конфесії, в походження Вірменін. Правда, що злі язики твердили, що Бердичів не в Вірменії і Артур Мусієвич то цілком звичайний Арон Мойсеєвич, та ще й не правник, але простий продавець у фірмі Абелес & Поргес — та чого нині люди із зависти не придумають? Головна річ, що Артур Мусієвич знову добре, хоча й не літературну а живу, німецьку мову й це рішило про його судьбу. Сам Андрій Василевич знову крім української ще й російську мову й по німецьки вмів вже числити до десяти та *danke schön*.

Дипломат з жінкою мріяли про будуче, а секретар у кутку вичислював олівцем у записнику, скільки він мусить заробити на цій поїздці.

Іхалось добре. На границі, завдяки дипломатичному паспортові труднощів не робили; тільки в Бродах якийсь галицький хорунжий голосно дивувався великої скількості дипломатичних пакунків. Та хорунжі великими розумами не грішили й з їх думками, на щастя, ще ніхто ніколи не числився.

Щасливо доїхала наша трійця до Станиславова. Тут задержалися два дні, щоби закупити дещо з тоалетних приладів, а відтак вже вповні визброєна експедиція рушила в дальшу дорогу.

На дальших пограничних станціях найшлися однодумці того галицького хорунжого з Бродів. Це можна пояснити собі тим, що до пограничних сторожків

набирають людей собі дуже подібних у поглядах, вихованні, пересвідченнях і ін.

Grandhôtel Adlon. Першорядна європейська готиница з прекрасними вестибулями, розкішно зарядженими кімнатами, ексквізитною кухнею — словом, комфорт ХХ. століття.

Тут наші й осіли й тут починаються клопоти й злідні Андрія Василевича.

Що край то обичай, каже пословиця, а обичаїв в Адльоні було більше як нашему дипломатові подобалося. Простіще сказано, Європа, взагалі, а Германія особливо, зробили на Андрія Василевича як найпоганіше враження. Найгірше-ж з усього дратували його ці спільні обіди при *tab e d'hôte*.

— Неудобно, та й годі — раз-у-раз повторяв по обіді своїм товаришам недолі Андрій Василевич.

— Людина, понімаєте, набігається по городу мов ця собака, а прийдеш домів: переодягайся, бери манішку, воротнічок, галстук, надягай на себе празднічний костюм — смокінг чи фрак якось дико звучав для тонко музикального українського вуха — та біжи в столову! Прибіг задиханий, кланяйсь на право, на ліво — ну, й сіз урешті. І що, думаєте, що дадуть спокійно пообідати? Та де там! Манішка вилазить, надувається: галстух лізе під вухо, воротнічок дусить мов скажений, а тут ще лакей, чортова душа, про克莱тий до тебе щось таке цілий час верзе, балака, та й люде — ну й публіка! — якось на тебе так дивляться, що хай тобі ні дна ні покришки! Мука одна та й годі!

Але й біді кінець! За кілька днів завідуючий готелем просив секретаря, чи не моглиби ексцепленція

їсти в своїх кімнатах, бо тут приїзджає англійська місія так, що місця буде за мало... Це для управи дуже, надзвичайно неприємно, но так як ці всі, що обідають за спільним столом то все старі гості й між собою знакомі... Просив... перепрошував... кланявся...

Вістка про це була одною з перших гарних вісток на чужині для Андрія Василевича.

— Бо бачите, це й вигідніше, ну й знак, понімаєте, що з нами починають числится. А то думали... хм... Україна, українець, то хай побіга по сходах... Тепер жеж побачили, хто ми такі то вже вони за нами починають бігати. Егеж, побігаєте ще й не той, голубчики!

І знова пішло все своїм ходом. Та все таки, хоч не погано жилося нашим на чужині, але нееньку Україну згадували чимраз частіше. І як не порівнювали, які уступки не робили західно-европейській культурі то все-ж таки своє рідне брало верх.

Тут, чорт їх побери, все на шиворіть-виворіть! Видно, що не добре їм сердегам живеться, жалів при кожній нагоді німців, Андрій Василевич.

— Народ тутечки чуть зі шкури не вискочить, так за тою працею гониться. Голодні, видко, бідняги!

У нас як поглянеш, так чоловік, значить, собі помаленьку, поважно — так і знай і бач, що сам він собі свій пан! А тут?..

— А найгірше — це страва! Ці їх германські витребеньки так вже надоїли та й остоїдли, що дивитись на них противно! — жалівся частісенько Олена Олександровні.

І жалі помогли. Задумалась вірна дружина якби

то хочі трохи осолодити життя мужеві на чужині — та й придумала.

— Вареників ані борщу зварити тут не можна, бо нема де й на чім. Це важка штука! Але муж прижа рюване сало так любить — це піде!

Вже на другий день зранку поробила Олена Олександрівна, при помочи секретаря — а на що він?.. тільки дармує! — потрібні покупки, а в п'ятій годині пополудні стали спільними силами приправляти рідну закуску.

— Знаєте, що я тепер так як би вдома — сіяючи на цілому лиці, приговорював Андрій Василевич обертаючи сало, щоби не припалилося.

— Ах! Ви тільки подивітесь, що це за красота буде — а-а-а а цей запах — а-ро-о-ма!.. от закусочка на славу вийде, та ще до цього...

І не додоговорив, бо в кімнату ввійшов, а радше влетів завідуючий готелем. На лиці весь червоний як рак так і накинувся на бідного секретаря — це все так меншим попадає!..

— Що? Що це він таке говорить, Артуре Мусієвичу! Щооо! Що не вільно варити? А це з якої такої статі? По якому закону? За комната грошіж плачу — да ?, значить, що й комната моя й у ній можу робити, що захочу?! Да ? Яке до цього комусь діло, що я в ній роблю?.. Мебель знищу? Ов-ва! Так заплачу! Хіба грошей не маю, чи може залишився їм що винен? На борг у них не беру...

— Що таке? Що цим Англічанам та Хранцузам смердить? Ну, так хай!.. А мені то яке до цього діло? Ну, позвольте-ж, господа, та це чиста провокація. Це большевики вже тут проти мене це спровокували! Знаємо їхні... Це-ж розбій на гладкій дорозі!

— Азія? Хто? Ми? Це обида... та я посол, я їм за цю штуку... Та начхатъ я хотів на них!..

— Що їм штінкт так хай їм штінкт, але мені воно пахне! А що-ж, пахне!!! Так йому й скажіть: па-а-ахне!!! І хай ця німota йде звідси а то, їй Богу, як розсерджусь...

.....

Tanzpalais am Kurfürstendamm. Тужливо звучить мелодія... плаче бенджо... її підхоплює скрипка... одна... друга... трубка... настирливо вривається до їх гурту саксофон і насильно надає їм своє темпо, свій ритм... Шаліє джезбенд... Мов опянілі кружляють пари...

Між ними гарно одягнена, притулена в обіймах молодого партнера танцює *tango argentino* Олена Олександрівна.

У льожі голосно оповідає щось товариству Андій Василевич.

— І ось вам вся гісторія. А нині, значить, я цю прокляту політику давнісенько покинув і живу собі спокійнесенько. Хай їй хрін! І хіба ви з нашими можете щось зробити? Самі мужики неокресані; не знає як обернутися і це все лізє до по-лі-ти-ки! Ви розумієте: по-лі-ти-ки!!!

БЕРКО ЙОСЕЛОВІЧ

III

— Ой, то ви? Як ші маєте пане поручнік? О-о-о! перепрашію, то ви вже аванзували? Ну-ну, дай вам боже. Али вам той наш уніформи пасує! Ой-йой! Ви вже пан сотнік тепер. Видите, що то значить мати свій власні держави? Зараз вшо є! Правда вам що воно вже давно належіло, ви нато мали гебір — але ту є такоже такі люди що ще вчера був цуксфір а нині він такоже пан сотнік! Ну?

— А якші такі пуриц ширпает. Я вчора був в єдин такий пан а він такий крик наробив, що я мало зі страху ни вмер. Другий йому каже: що ти так кричиш і люди пуджіеш, той пан то є шановни пан оби-ватель — так каже на мене він до нього а той вам ще дужче до того: що ти знаєш, на них треба кри-чати, щоби жид знов що є України.

Ну ни є він дурний гой? Таке говорить, якби я не знов що є України. Хіба я з Америки приїхав — чи що?..

— А що ви ту робите?.. Я ші дивую, що вас в Дрогобичі нема і нема, а ви ту в Станіславові!..

— Шо, ви з України приїхали?.. Ну а як там? Добре?..

— Ну а що ви скажите на наш швайто? Шо то є ладно? Правда, що? Ціле місто то їдна фана і хоренгва! Дивітші і дивітші, а кілько люда? Йой-йой-йой!!! Кудаші лиш воком подивити, вішуда повно!..

— Тосмо ші вже раз дочекали, що будут ті Укра-

їни лучити до купи! А кілько ми років на то чекали, що ми чекали і як нас мучіли?..

— Ви знаєте що я ші так на то тішу як малий дитина! А поляки, йой-ой, які злосні!..

— Я ту маю малий гешефт том приїхав з Дрого-бичі. Маю такі малі ліферунок для нашої армії, то мушу сам піти на сикратаріят. Щось трохи штуркнути, або попросити, ну — такво —, що вам багато говорити як ви сам вшо розумійте. Жид пречі таки чоловік і хочи жити а муси мати якіш зарібки. Но, ньи? Али від наші я не хочу заробити. Так лиш, щоби на то не доплатити свої! Ви знайти, що як жид не гендлює і не буде робити жадні гешефти, то він вам зара буде слабий і вмре. Но, ньи?

— А ви чули, що ті поляки з наші божниці ве Львові зробили? Взяли і підпалили і там згоріло 5.000 наших українських жидів! А холера на їх голови, — то є ґаниф, злодій, батяри... І ну, що вони хочуть від нас? Кажуть, що то за то, що ми йдемо з вами! А що? Може з ними підемо, злодії єдині ходить?! Я як то почув, що вони таке ве Львові зробили, то я кажу то такому їдному польському братові а він мені кажи: українці, як прийдуть до Krakova або Варшави, то за то 50.000 польських цибухів виріжут. Ну, ви чули таке?..

— Шо вони від нас хочуть? Єден другого бе а вшо жиди винні!..

— Кажут, що і той Петлюра на Україні такоже та-ке робит?.. Шо?.. То ни є правда! Я такоже в то не хочу вірити. Чому? Ми пречі йдемо разом з наші владом, ми вші за ними як єден чоловік і ми їм помогаємо. Ну, може ньи?!

— Ой, а з нинішни швйито то я маю такі радіст,

ви би ані не повійрили? Я мав нині єден гешефт, я вам вже говорив? Али я си гадаю: ньи! Нині не будеш, Берку, робити якіш гешефти! Нині є швайто злуки то підеш Берку туди подивитиші... — Ходіт під сикратаріат, там є великі парада і вшо будемо видіти. Ходіт, пане сотнику!..

... — Ви видити, що ту наших людей вийшло? А то войскі?! Йой, які ладні! Тосмо ші дочекали... А там на бальконі, видите? То є наші правительство. То так як було за Австрії владза...

— Ви їх не знайти?! Якто? Я їх вшіх знаю, як їдного! Чикайти, я вам їк вшіх покажу...

— Видити, той на переді з вусами, так волоші до гори, чорненький, ну-ну, той то є дохтор Петрушкевич. Ой то вам є голова, голова!.. То є найліпший адвокат з цілого Сколіго. Він кождий процес, найбуде багателька, альбо образа гонору, альбо за межу — він все муси виграти! Він вам зофортом на вшо парамграф і вже вшо в порийдку. Той процес він таки виграє! Та є зіхр!..

— А той... на ліво, що від нього... то Голубчинські. — Той має красну жінку!!! Ой вона так дуже любить їхати на автомобіль — але то файнна жінка, така кобітка, що ци-ци-цц... Він же має єден брат, що є в Тарнополі і як ші шось стане, то той кажи: то певно мій брат з Тарнополі. А тамтой знов говори: то певно той, що зі Станіславову... I так фурт доокола... Али, що дуже файну жінку має!..

— Тепер, що прийшов — то Лев Бучинські! То є дуже великий радикал. Він як видит якіш кшондз, то зараз як єндик на червони... Він якби міг, то давби

зофорт вші кішондзи потонити як котъита — до їдного! Али той швйито він не хотів. Він кажи, що як буде злукі до купи, то буде в низпеченнстві швйита унія...

— Я ші на тім не розумію. То в релігія а то треба най кожди робит як хочи і вайрит... Ти маєш свій бог а я маю мій бог, і най ші єден на другий за то ни гніває! Скажіт, що ньи...

— А-а! Кошч Левіцкі, пан міністер від вшої політики. Той що зі сивов бородов — такі пристойни, старші пан. Кажут, що він був відступив, бо там були якіш інтереси — я то не знаю і не хочу в то вайрити! Як то? Такий ладний чоловік і міністер від вшій політики і він мавби робити щось такво — якіш гендлі? Ни, то би ни пасувало. Ну скажіт сами? Али він муси бути знов, де він такі файни чоловік і такі красні бороди має на два боки... злоти цвікер... то він пречі найліпше до того пасує. Ну, ни виглідає він на пана? Ви йно подивітші на ті бороди...

... То наш чоловік, що тепер говори! Ви його мусити знати? Хто би ни знов Семен Вітик, соціяліст з Дрогобичі?.. За нього такоже кажут, що він щось з той кіпичка і свічки мав, але то неправда! Він такі річи не вміє робити. На то треба мати інші голови як він. Скажіт він мудри хлоп, як він, гой, береші за нафтагешефт? Я, жид, вже був три рази міліонер і три рази зробив банкрот — а лише через нафтагешефт! Ну, будеші мудрий хлоп за такі інтерес брати, як він тому ніц не розуміє?.. Він так до віче, говорити на збори, робити штрайк... То він вміє і може — але нафтагешефт?..

— О, видите? Той, що за ним стоїт... той, той в цвікі,... то мавби бути міністер... той мігби робити нафтагешефт! Єдни кажут, що він в Перемишлю

цеглу носив на будову а другі знов говоре, що він пан інжінер. Хто то знає? — Я йому кажу такоже: пане інжінер! Чи мене то що коштує, чи що? Али він є голова... він має цалком жидівські кепали! В него лиши три вагони нафти-гін, штири вагони свічок-гер, а гроші — цурік, і так їйт! То є голова — але Вітик? Він ни є мудрий! Ви чуєте, що він каже... ... ми горді на нашу армію... — ну-ну, али чи та армія дуже горда на вас, то ще не знати?! ... і на єї штиках... — поволі з дишлом, Семене, які штики? Де штики, не видиш хиба, що другі цуґ ані ґвери ни має?..

.

... — Ой, а то що? Ви чули, пане — ньи! Ви скажіт сами, треба то? Ну, нащо стрільти? І так вшуде: в Дрогобичі, в Стриї, в Станіславові — де є наш визші владза, ну вшуде. — Кождий собі гадає, що є Україна, є' ґвер... то він мусит с той ґвер стрільти! А потому плачут, що нима муніциї... Ну, ви скажіт сами, ви преці війскові чоловік. Ви то розумієте... Ну, ви чуєте?... А якби такі когош трафив?.. То що?..

— Ходіт за ріг. Хто то знає, що сі може трафити... Ходіт... ви ни хочите? А потім нема муніциї! Ходіт!.. Я йду! Ну скажіт... якби мене трафило, то що? Буде батько Петлюра платити на мої діти і жінку? А як стрілее то може преші трафити, що? Ой! Ну, вже знов... чуєте... деш тут во... за городами. Ну коли будете в Дрогобичі? Шос переказати до ваші? А може передаште листа?.. Вже знов!.. Є то порьидки? Скажіт — є? Нема! І може іші воно так довго тримати...
.

.

Від свята злукі минуло три роки. Злучилися ми так, що й смерть нас не розлучить. Найліпший адвокат зі Сколього поїхав до найвищої інстанції, до Відня, щоби дальнє вести розпочатий процес, а нас, як свідків галицької кривди, потягнув із собою.

Колись так наші славні діди боролись до смерті — загину, а потім брали в калитку пів чорного хліба, кусень сира и трохи соли та пару голівок чіснику й пішки манджали до Відня, щоби у найяснішого пана шукати рихту за свої кривди.

Ходили діди — пійшли й ми! Все традиція, пієтизм до старини и привичка...

Посвідчили ми трохи, посиділи в криміналі й знову вийшли на волю.

Тільки що вийшли, переодягнулися, вічесалися, обмилися і в місто, волею натішитись. — Йдемо, подивляємо свободу... коли чуємо нараз рідні звуки:

— Гей, ви!.. слухайте, почекайте!.. чуєте? Ой, як я задихавші!.. Я йду і дивлюші... і кого я виджу? Пан сотник Дрогобицький! А в нас, в Дрогобичі кажут, що ви в криміналі сидите? Поляки таке написали... бігме... а ви такто по Kärtnerstrasse ходити!..

То ваш колега? Звідки ви є? Зі Стрий? То ви певні знаете Арон Гольдшмід... той що майи в ринку склеп з анцугами. Той, той! То мій шваєр від мої жінки! Ну, ви видите, якші люди здилют. Але ші будут в Дрогобичі сміяти, як я їм скажу, що ви такво ходити... Я як виджу наш чоловік, то так якби свій небіщик тати видів... Ходіт куди, тут пречі не будемо такво стояти. Чикайте, вже знаю куди. Тут недалеко є наш чоловік з Рудки, він вам має житньофку — ууу... Ходім ...

Беріт ваш колегу, ну, — ходіт пане сотнику !

— Шо нового в Галіції ? Ой, то ші навіть не питайте ! Якби ви знали, як там нового, то ви би ни питали. То вже ни в Галіції — то Малопольські ! Ви ни знайти? Як там хтош заговори по нашому, то такі біда, що не дай господи ! Шо ви гадали, що під поляки буде ліпше ? Ви знайти, що то є *polnische Wirtschaft* ? Ну ньи — то я вам скажу !

Тамтой мішіч приїхав я до Варшаву. Приїхав на бангоф і шо?.. знаю я куди? Ньи, ни знаю. Приходжу до фіякра, а там іх повно — цілий бангоф — і кажу йому: єхами ! А він так подививші на мени і каже: не, не єджеми. Я його питаю, чому ньи, а він каже, що він обсадзони. Який то обсадзони, як там ніхто не сидит і порожно? Я з ним торгуюші, а він як ни скочи на мене — ти псякрев жидовска, як ти, кажи, кажу, що обсадзони то є обсадзони. So, nie rozumisz po polsku ?

Так я ходив пів години аж виджу, що біда то я питаюші, що то коштує як він ни в обсадзони. А він зараз такий файний зробивші і... п'єндешонц тишенци маречек ! A fineftusend mareczek !!! Ну і шо ? Я мушів заплатити а він ще мені айцис*) дає, що най ші я питаю все в Варшаві, що то коштує, то зараз є вшо в порйидку.

— Приїхав я на готиль а портієр там так же то саме : німа. німа, обсадзони і обсадзони ! Аш мені то надоїло то я питаю: що то коштуйи ? А він зара такий мньигкий як віск і.. сто тишенци маречек ! A hin-dert tu-send — а вшо маречкі.

*) Поради.

Я вам кажу, що де обернетеші то вище так — лише маречкі!

Ви шмійтеші, а я вас питаю: чи є то пожондек в Польсьце? Ой, ну ви чуйти? Я вже по польски з вами... То виши той малопольські наробило, що на-віть чоловік свій язик забувайи...

Шо я роблю? Шо можи робити бідний жид? Біду пхаю!.. Який може бути з ними чесни гендль? Я вам оповім єдну гісторію в ви сами увидите.

— То було в 19. році. Наші втікли на Україну а вони прийшли. Домаці війна як є то виши вмирайи, жадні гешефт, — ніц! Приїхав я до Відні... подививші, покрутивші і виджу, що бувби добрий інтерес привезти до Галіції шпірітус. *Fyne sandreissig Prozent reiner Gewinn*. Вистаравші я від польські конзулят *Einfuhrbewilligung*, від Австріяки взывів *Ausfuhr*, транзіт через Чехи і вже виши в порйидку лиш їхати. Али я си гадаю: ану Берку, як тобі то виши заберут? То я собі сказав, що зроблю перші раз на прубу! До цістерни нальив води, заасекурував в *Anstria Versicherungsgesellschaft* як 96% *reiner spiritus vini rectificatae* взывів папери до кишенні і йду з транспорт як бегляйтман.

На ческі граніци — ніц, через Чехи — нід, приїхали до Джеджіци — стали. Я си гадаю, що виши в порйидку мігайим брати чистий спірітус. Чекаймо день, другий — я виджу, що мій цістерни дали на бік і чикаймо далі. Агі! Али я си фурт гадаю, що так муси бути, треба відо до контролі, виши записати, затыгнути до книжок — а то треба чісу. Али зіхр є зіхр і я йду на начальника стації і питаю:

— Коли пойдемо, пані начальнику? А він так ці

на мени якош подивив кажи: *pański nazwisko?*
A. *to poczekamy trochę.*

Як то? Я ші його питаю а він говори, що я ни маю якіш зельони печонтки з Варшави.

— А шо та печитка коштує. Він як вам то почув, як ші разкричит, що я хочу підкупити польські урьидник, що він міне до криміналу, Я йому кажу, що якже ту купованы, як ші лиш питаю а він все кричить: жидзє і псякреф.

То я ші його питаю де він мешкайи.

— Кохановського 18 —

— А коли пан начальнік дома?

— О ийонти пополудню.

Прийшов я о піонти до нього а він такі гречни і сто тишенци! Маречек! В них міліон — *a million* то є таки маречек! Ну, що було робити? Заплатив, бо небуду сидіти вічно в Джеджіци. Приходжу на бангоф і вже си гадаю, що поїду а ту приходи до мени начальнік руху і каже, що я ни можу їхати бо ни маю печонтки з Krakova.

— Які печонтки? які Krakuf? То хто є в Польські старши чи Варшави чи Krakuf?..

Musi! Я шо іду до Малопольські і тому треба печонткі з Krakovу і що вона муси бути! Musi!..

— Де пан мешкайи?

— Словацького 27 і в семій вечір я дома!

Ну, і знов — сто тишенци, маречек! Приходжу знов на бангоф а, там якійш ще подначальнік: печонткі зе Львову, бо то є Сходні Малопольські і треба жулти печонткі. Musi!.. I я знов на Серадзького 35 о другій пополудню...

— Шо, гадайти, що то вже кінець? Но — то си зле гадайти! Потому я ще бігати мушів на Сенкі-

віча, Косцюшкі, Фредра, Болеслава, Міцкевіча в 3-ій, 4-ій, $\frac{1}{2}$ до 7-ої, в 8-ій... в... і такво фурт — цілий тиждень. Ну, вже позбирав вші печонтки — мавийм іх цілий альбум — жовті, сині, чорні, зелені, амарантові, ліля, бляу — на вші масті! Вшо то до купи коштувало мене, ни меньше ні більше, лиш 486.500 маречек! Штириста вішімдешіт шість тисіч, п'ятьсот маречек!!! А файн ґешефт а ше до того вше на прубу!

Али вші печонтки маю, знаю, що то куштує ... то вже можу потому калькульювати — но ньи? Вже я хочу їхати, вже мій цистерни шібуйи, аж ту прибігайи де мени якіш їх офіцир ... такий малий ... і вже здалека кричить: жидже, маш печонтки!?

Я ші зпайити вже хочу з того шміяти і хочу плакати... вже мі і злість бере... ну, може ше гайцир буди хотіти печонтики? Но, ньи? І бувбим му дав, али він так без виховані і відразу: жидже! Ньи, ни дам!

Я вдаю, що ни чую, скрутив у бік і йду далі а він за мнов і все: жидже, зачикай, жидже! Нарешті він мене здогонив, вхопив за комньир і кричить на саний вухо:

— Ти цибуху, еден ходиш, то я маю за тобов бігати?

— А я вас прошу аби ви бігали, чи що? Ходіт про мене помалу або бігайте, як собі хочите?

— Ти, псякрев, те ти ше з мени дурни робиш?
Маш печонткі?

— Маю аж п'ятнашче!, а ви до мене не говоріт жадни пшакрев і цибуху, бо я ни є жадний пшакрев чи жидже, але я єзdem пан польські обіватель такий

як пан... в ви трохи вважайте, бо я плачу податки, мій син є таки офіцером при польські легіони і я ни є вам жадни цибух али пан Берко Йоселовіч! А на печонтки, то проши... ту зелена, ту амарантова, ту жовта, ту червона, ту...

— Так, али де є войскова, небеска?

— Шо за небеска? Яка нібеска? Я не потрібуй і жадни войскові печонтки. Я є цивіль і до жадний войскі ші не хочу мішити...

— То я ші до тебе замішию, ти псякрев жидовска, ти пархо един ходиш! Я той шпірітус реквіруї для войска польского, як ти ни маєш небескі печонткі!

— Я вже казав, що ни маю і не хочу мати ніц з жадни войскі і шо я ни є жадни пархі...

— Стуль писк! Я реквірує...

— Добри! Проши о потвердзені, що пан то реквіруував і о ваше назвіско а я знаю, шо я зроблю.

Його тамті, що давали печонтки штуркали, просили — мругали на мени ... говорили мені на вухо ... али я: ніц а ніц! Ну і він написав мені посвядчені, що він зареквіруував від мени дві цистерни шпірітусу 96% я то сховав до кишені і вйо назад до Відні. Ту я зараз на *Versicherungsgesellschaft* так і так... дав їм посвядчені і вони виплатили мені гроші і я до дому. *Reiner gewinn á fynefansiebzic Prozent!!!* І можи то ші так давго тратити? Ну, скажіт сами?..

Али на тім ще ни є кінеч. *Versicherung* зробило зараз великий крах на польські конзулят... якто? .. вішо в порийдку, є *Einfuhr*, є *Ausfuhr* а вони собі реквірують. То пан панови так легко око ни виджкобає!

І вшо то пішло до Варшави... великі протоколи..., комісії *nach* Джеджіц... ну, і що з того вийшло? Прийшли на то, що той хоронжи продав шпірітус а нальив до цістерну води... суд... і він дістав п'ять літ кріміналу, *Garnisonsarest*, і деградірунк! І треба му було того? То ші пречі на дашт так довго тримати Но ньи? Ну, скажіт сами, чи сі то може так длуго тшимач?..

ФРОНТ ДО СЕЛА

IV

Київська землс чорногрива...

Хто не хотів тебе забрати,
Кому ти рельсів не зривала,
Кому ти не дала відплати,
Кого — прийняла і прогнала.

O. Гадзінський. У.С.Р.Р. (поема).

Сердитий, з нахмуренними бровами і стисненими зубами іхав у переді своєго кінного відділу ротмістр Салавіоф, Демян Степаніч. Вже кілька днів гонять зі штабу дивізії його відділ по селах за підводами, а він з чотирох сіл устиг забрати всього сім фір. І це вже п'ятий день так. Тут мужики з кіньми повтікали, там село бідне, або другі частини так в ньому господарили, що по конях ні сліду не стало... І так вічно.

А начальство? І слухати про це не хоче. Давай підводи, та й годі. Ще й сварить, що мовляв, ротмістр Салавіоф забуває, що це таке дисципліна в добромії. Добромія, це не „общество добровольців“ і раз попав туди, так „малчать і не разгavarівать“. Нема жадних обяснень там, де цар, бог і начальство.

— У..., прокляті... процідив крізь зуби. Кого хотів почастувати тим словечком Демян Степаніч, чи начальство, чи мужиків, годі певно сказати; мабуть, що обох, бо про дисципліну в добромії довго й голосно викладав, даючи прикази четовим перед селом, а в самому селі...

— А дядя! Ідіка-но сюда-с. Ну-скарей, хахлацкая морда. Где ваш староста? Веді! Толька паскарей, мужічок, ясли пльоткої получіть не желаєш... сволочі паршивіє...

— Драсте, ваше бла-роді. А вам чого від старости?

— Ах ти харя пратівная, да ти єщо спрашівать задумал, чаво?! Я тебе дам чаво... А вот тебе чаво... а чаво... а ча---во...

— Та яж тільки так... господін ахвіцер, спитає, а ви січас... думав що й без старости можна, бо його ледви чи й дома застигнемо... жнива, так сказать... тай тее, працюватиж треба. Не всім же ж воювати — треба й на хліб комусь старатись... А ви січас так строго... Відь я тоже на фронті був, три роки, так сказать, за царя-батюшку й отечество страдав і крест імею, а ви так... Хіба так полагаетесь?..

— Я тебе, сукін ти син, дам: полагаетесь. --- На фронте он бил, за царя і отечесво он сражался... А революцію? Кто революцію делал?..

— Хіба це я оден? Всім надійло було вже — досить було...

— Малчать! Сволоч! Вам свободу, а ви сейчас фокуси сваї показиваєте... Я тебе дам свободу...

Мужик лиш скоса подивився на сердитого офіцера, хотів ще щось відповісти, та побачивши нагая, лиши здививши сердито плечима та прискорив ходу. За кілька хвилин опинилися перед хатою старости.

... — А вот вам: староста. Михайлє Іваничу!.. Це к вам — гости... старости питаютъ

— Так ето, значіть, ти здесь старостой будеш? Так хорошо-с. Ану-ка ғалубчик, нам падвод ғані —

штук трідцат-с -- только скарей. И не смей баловатся, а то са мной шутки плахіс.

— Господе! Деж вам тепер підвод взяти, ваше благородє. Нема... нєт... ій Богу немає, та ще трицять. Тут тобі дві — три набрать — та й це важко. Все вже забрали... Гетьман, німці, Петлюра, Махно, Зелений, большевики, галичане, та й ваші — а деж цих підвод набрать стільки? Всякий лиш дай, та дай? Хибаж коні так як трусики плодяться чи, що?...

— Не разсуждай, а подводи давай і коньченено. Па рускі ведь ещо панімаєш, слава богу — не забил совсєм? Ілі пріпомнеть тебе?.. Забралі у вас? Знаєм ми вашого брата... Папрятал всюо, а патом: забралі у нас. Скорей, а то чтоб ми тебя, сукіна сина, за сопротівленіє законной власті в маїльовскую ґубернію не отправілі. Думаеш, что с вами баловатса будем? Бальшевікі пряклятіє...

— Ти іді вперйод, да только паказивай у каво лопаді есть, а там ми уж самі справімса...

... — От у цих двох немає, -- це так сказатъ, пролетарі, а в цього...

— Грицьку! Грицьку!

— А чого?.. Доброго здоровля.

— Здоров! З підводами іхати треба... коней давай.

— Куда?

— Хиба-ж я знаю, куда? Звичайно, що не зі мною, а з воєнними...

— Да ты что так разашолса, как старая баба?.. Ех, ты прахвост, лашадей гані!..

— Та щож? Як іхать, так іхать. Хочби сейчас поїду; тільки щоб хто кобилку підняв... сама, бач-

стерва, ставати не хоче — бастує. А жеребцем са-
мим не можна. Хиба, що верхи?

— Стоненкоф? Пригні в канюшню, да па дароге
мужику по мордѣ дай, чтоб нѣ болтал зря столька...

За хвильку солдат голосив, що в мужика :только
дохлая кабіла і жеребіонок маленькій.

— Звичайно, що за пів року не буде великий;
вміщувався, охочий до балачки Грицько.

— Ух, ти... морда паршивая! Ти са мной, шутіть
задумал? Да я тебя... Взять єво да старосту і сма-
треть, штоб нѣ удралі... Патом я с німі расправлюсь...
Тепер, ребята, самі пайшом... Я вам, сволоче, дам
сабатах... А ти, чаво смійошся?.. Тоже взять!...

... — ну, дядьку, ти-б скоріще... бач, що коман-
дір наш не жартує. Я знаю й понімаю, що... але
служба... і нам треба. Ти снопи скинь і айда. Ідемо
дядьку — скоріщеж...

— Та я лиш напувати хочу... цілу днину не пили
нічого. От смішний чоловік. А ви ще нукаете... Не
пойдуть же так. І звірині тоже треба як слід... Цеж
тут... у низу... о... бачите? Та ходіть зі мною, як
боїтесь, що втечу. І куди тікати? Їй богу, смішний
чоловік...

Дядько поволи відпряг коней від воза зі снопами,
сів на підручного, крикнув на жінку, щоби скоріше
снопи скидала і... нагло цвяхнув бичем по конях і
гальопом пігнав поза стодолами, садами...

— Стой! Стой! скричав солдат і заки встиг виско-
чити на своєго спудженого коня, дядько вже зник
в яру, що починавсь зараз за садками.

— От проклятий! А ще каже — лиши напувать,...

смішний чоловік. А ти бабо, чого так рेगочеш? Ідеш до хати, а то...

— Яка я тобі баба? Що? До хресту тебе держала, що так розбабравсь? Чого до мене причепився? До мужика чіпляйсь... мужик утік а він: ба-а-а-бо! Бач який до баб найшовся. Що?.. Битимеш? З бабами то всякий зуміє, а тиб краще мужика ловив...

— Та пропади ти, чарівнице! Навіжена... Як розкудкудахалась... Через таку відьму, як ти, в добровольці пішов — щоб ти йому сказилася... бормотав вийжджаючи чимскоріще з подвір'я солдат, а за ним услід, ще далеко й довго, неслася бабина лайка.

— Мужики в ліс утікають. Той мужик, що вів нас до старости, їх попередив... Його арестували й держать разом з другими... голосив ротмістрові старий, вусатий вахмістр.

— Правільно! Втарой взвод перерезать дорогу до леса і всіх перелавіть. Не останавлевається, так на місці прихлопати... Пашлі!..

Чета круто повернула від відділу й змісця гальопом понеслася бічною вулицею в поле на ліс. Вже зникли за горбом... та... та-та... тататата... тъф... тъф... тъфтьфтьф...

— Ваше благородє! З ліску на звод з вінтовок і пулемійт!в стріляють Наші спішились і відстрілюються. Двох людей вбито, а три коні... І ранені єсть.

— Кто?

— Мужики кажуть, що повстанці, чи большевики. Отаман Пімста якийсь... чоловік триста піших... і кавалерію мають...

— Староста, ти должен знать, кто это, ети самі,

павстанці? Навірно бандіти?.. питав старости зблідший ротмістр.

— Це від отамана Пімсті або товариша Гринька будуть. Вони тут частенько приходять... Да! минулий тиждень також оден ваш отряд розбили... оттут таки недалечко... Командіра на місці розходували — це в них вже така поведінка... егеж. А ви ледви чи й встигнете втечі дорогою. Там вони навірно конницю в обход послали. Хіба що лиш сюдою через подвір'я та загуменки, та через бугор... о, вже і з цеї сторони віントовкали починають. Еге, підводи, значить не пройдуть — треба покинути. Тільки скоріш, а то... чуєте, як другий пуліміот із поля креше... Треба...

Гук вистрілів наблизився і все голосніше та-такав в яру кулемет. Мов осі шипіли кулі понад головами. Перестрашені вершники збентежено дивилися то на командіра то на бугор і ховалися з кіньми за хати.

Командір дивився в сторону лісу, бажаючи зорянтутатися по вистрілах у ситуації. Вже цілий відділ рушався на поміч загроженій четі, коли із вулиці на стрічу вгналися в село втікачі з поля. —

— За мной... і їздці товплячися й переганяючи оден одного пігналися через подвір'я та бугор за своїм командром

... — А що?.. Вот тобі й саботаж! А ще ляка тебе... В могильовську губернію. Законна влада... а підводи давай... ате-чес-тво... Ще й добрамія прозвались... Як забира все, так хоч і чортом назовись... Шутки плохі, каже, а як почув стріли, як злякався?.. Бачили як утікав?.. Тільки закурилося

за ними... диви, ѿ шапки погубили! Підводи також залишив...

— А ви відкіля? Лісковецькі? Так вже оставайтесь до вечера а ніччю попід лісок, та до дому... Вже скоро за підводами не прийдуть. Не взяли ще та ѿ не візьмуть!

— Андрію! Скоч до ліску та скажи хлопцям, щоб йшли вечеряти... вже Денікіни втікли. Та хай пулім'ят муніцію даром не портить... може ще колись пригодиться...

І хахлацка морда, тобі каже — законна власть. Саботаж... кацап проклятий

Життя це школа. Пару досвідів навчило скоро українську галицьку армію, що широка Україна зі своєю старою козацькою та гайдамацькою традицією це не те, що замучена ѿ горем прибита Галичина. Український „кожух“ не тільки лиш, що своєю хитрістю охороняється перед усікими законними владами, але нераз зуміє також і вдарити. — Тому осторожно з „кожухами“ і... фронт до села!

На святий вечір 1919. року стояв II. У. Г. полк кінноти в малолу селі брацлавського повіту. Щоби ще краще вплинути на святочний настрій дядька Трохима, старшини першої сотні купили пару пляшок перегонки і почалось... святкування. Випили закусили, ще випили — і стали споминати всячину.

— Розкажіть дядьку, як це у вас ще за гетьмана польську бригаду розбили. Я чув, що це ваше село почало, — питав молодий, білявий четар, господаря.

Дядько випив чарку, відкашельнув, закусив, закурив,

сказав жінці, щоби на столі прибрала й так само поволі, слово за словом, почав оповідати:

— Е, щож? У нас це почалось — то свята правда. Розкажу, чого ж ні? У нас народ, знаєте, відважний! Ще колись, за давніх часів з винницьким полковником Богуном на Ляхів ходив — чули, що такий був, виж учені — а потому, сюдою Гонта з Залізняком переходили... Єгеж. Так, що ми ляхів здавних — давна не любимо... мазурики... католики прокляті. Ще дід розказував, що вони в нас чинили... страшно й згадувати.

Тепер, значить у революцію, опять появились у Немирові. Ціла бригада й то самі кінні. Гетьман, бачите, дозволив їм збиратись — це, щоб польське та панське добро стеречи, та експедиції якісь разні... Чорт зна, як їх звати... Ну й нічого. Сиділи вони в Немирові — в княгині цілій штаб поміщавсь — а до нас тільки час від часу покажуться. По других селах усякі пакости чинили, то забирали чи реквізували, а в нас якось нічого ще не було.

А живе у нас у горішньому кінці села салдатка, Палажка. Як у Брацлав поїдете, то проїжжатимете. До неї двох їхніх так і впадилося, як кіт до сала. Звичайно баба бабою, от салдати молоді, щось принесуть, а хто вони такі — то яке їй діло? Звичайно, що ніякого. Ходили вони до неї, ходили, аж раз щось з нашими хлопцями в них вийшло діло. Посварились. Цей тому: мазурику; а той цему: хлопська морда. Ая — хлопська мордо. Так той наш не стерпів — це Стецьків Остап був, правда Одарко, — так того драгуна, значить, дружком по голові, і забив... Раз вдарив і за-а-бив. Парубок знаєте дужий, здоровий — та й як з маху вдарити, то це й не важко.

А тож!? Другий драгун як побачив, що бьють, то він через плоти садами і втік...

Тому воно вся біда й вийшла. Бо як бувби і його котрийсь потягнув, то опісля: поховалиб і пропало. Раз іх нема, значить, що дезертири. А правда?! Утік він, а на другий день до нас цілий ескадрон їх приїхав.

Приїхали, стали коло церкви, визвали старосту, зловили кількох мужиків, і відразу положили на землю та каньчуками. Бьють і бьють... Та ще командір їх приказує; що ми вам дамо бунтуватись... хлопі... кабани... а все за кождим словечком, то псьонкреф... І давай йому виновника, бо село палить. А цей вже давно в ліс утік. Його, того, командіра значить, просять. молять, що так, та сяк, а він і слухати не хоче, тільки кричить і бє... І каже, щоб драгуни виносили солому хати підпалювати...

Це хиба по закону? Та по якому? Деж таке написано, щоб такий лях - мазурек та нас на нашій же землі так бив? Як це так?...

І наші тільки моргнули оден на другого, та по стодолах... і в садки... і як піchnуть на них із обрізків жарить... а кривий Пана з пулімньота... та бий... та бий їх!

От тікали, так тікали. Вони з майдану до вулиць, та зі села хочуть в поле дістатися... а на вулиці жінки борони повикидували і то в гору зубцями — не проїдеш! А ворота позачиняли, щоб через подвіря не могли — пропадай!..

Тільки чоловік п'ять або шість проскочило й спаслось, а решту то до чиста побили. Побили й зараз же на раду. Знаємо, ще їхні цю штуку так не лишуть, і що на нас цілий карательний отряд пришлють. Пора-

дилися ми і в дзвін на тривогу... бам, бам, бам... і кінних у сусідні села, щоби на поміч прийшли... Аж з під Козятина приїхали, як почули, що ляхів бити.

Тепер, значить, повстання. Так ми тоді скоро шосе перекопали, щоб гармат не могли довезти, залізну дорогу - шлях розібрали, аби броневик не приїхав... і на Немирів...

Самих офіцерів їхніх більше трицяти на немирівськім цминтарі поховано... Хай, знають як це воно так...

Дядько скінчив, сплюнув на долівку, витер ногою й став на ново набивати люльку. Старшини мовчки пeregлянулися між собою.

Білявий четар подивився не то здивовано, не то злякано на дядька, хотів щось спитати й тільки позіхнув...

— Щож підемо спати, завтра знобу в похід. Постеліть матусю.

Дядько поволі хрестився і бив поклони перед ображами. У кутку коло мисника поралась Одарка; на долівці вкладалися до сну старшини. Білявий вийняв бровнінг і сховав під подушку.

— То на віщо так під подушку ховаєте? У нас дітей нема — не пропаде, питала від мисника Одарка.

— Ануж щось вночі пригодиться, мамусю, — так, щоб під рукою був. Усяке бува... А ось хочби вам захотілось нас так, як тих поляків, на другий світ виправити, жартуючи відповів четар.

— Ну й придумали! Хіба ви то, що поляки? А якби так дуже захотіла, то й той під головою не помігби.

— Сама? Нас чотирох?

— Сама, сама. Хіба це так важко, чи що? Варю рано йти, а ви ще спите... тайби гарячим окропом по очах... І випровадила...

.....

... Довго вночі перекидувався з боку на бік четар. Ніяк не міг заснути... Тільки десь над ранком втома поборола. У сні бачив тихе, дрімуче, українське село, з вишневими садами... гарматами, боронами вверх зубцями, горячим окропом...

— Сотня за мною! Фронт до села... скрикнув крів' сон і прокинувсь.

Через вікна вдиралися перші проміння сонця до хати... Товариши спали мов побиті. Перед образами поволі, поважно молився й бив поклони дядько Трохим. А Одарка підкладала дров до печі.

У великому горшку кипіла вода... На чай.

CAFÉ GREILINGER

V

Колись блескучий адютант,
Далекий від журби і суму,
Тепер — голодний емігрант
Сидів в кафе...

(В. Валентін: Перезва.)

І допивши чорну каву говорив далі.

— То ви ще тут зовсім новичок, рекрут? І нікогданіко не знаєте? Деж ви, чоловіче добрий, були, що ви нашої еліти ніколи не бачили? Та тут, друже любий, центр усієї еміграції: сама сметанка й підпора української суспільності, а ви цього й не помічаєте?..

— Так і кажіть, що ви на фронтах товклися. Тяжка з вами справа! Вам треба все з самого початку розяснювати, а це... А propos... Ви нині при грошиках, бо в мене посуха як у пустині, а так на сухо говорити, то якось не тес... Дякую, я сам замовлю... Herr Joseph! Zwei helle!..

— Дай нам боже, а вам у Відні доброго перебування. Добре пивце, що? От тепер можемо й поговорити.

— Тільки, дійсно, від чого починати? Так давайте з кінця, від каварні пічнемо.

— Будь я якимсь поетою, або письмакою, то я братіку, оду або який панегірік увалю, що лиш закуриться. Знаєте як я почавби. По рідному, піснею наприклад:

Любив, люблю, любити буду
В якій лиш буду стороні...

Бо ѿ як не любити Грайлінгера? Наші нич не розуміють значіння тої каварні для еміграції. Ходять сюди кілька разів денно, дивляться на все як барабані і ані ду-ду. А німець лиш прийшов, подивився і на другий день фейлєтон у *Wiener-Journal* про *Emigrantencafé*. Цеж кусень гісторії нашої! Не так? Тут нове життя твориться, нове українське покоління дозвіає й приготовлює нову епоху.

— А відтак знову кусок пісні:

Во вік тебе я не забуду...

Бо як можна забути вас, пані Грайлінгера?

— Я вічно бачитиму вашу милу поставу за буфетом і як прегарна недосяжна мрія буде сіяти в моїй уяві ваше все усміхнене лице серед батерій пляшок, чарок, закусок, тортів і інших прегарних і відносно недорогих речей... Вічно звучатиме мені в ушах ваше міле, мельодійне... *Grüss Gott Herr, Rittmeister, gut...* *Mor-n, Herr Doktor.* А на сі торти, що ви давали ѿ даєте нашому товариству даром з нагоди ріжних свят — хіба можна на них забути?

— Вас, достойний пане Грайлінгер, я все поважав і цінив, а цю облігатну пляшку сивухи на Сільвестра споминаю часто-густо. Дай боже, щоби ви ще довго сходили тричі денно як і нині сходите, на долину, щоби привитати вашій гостей --- нас. Як сумно буде мені колись без вашого ... *n Morgen, ... n Tag, i... n Abend.* — о, правда! — і в ночі ви стояли все при касі й прощали нас... *mein Kompliment, meine Herren...*

— Ви все були нам щирим, добрим батьком і ми спокійні й певні, що під доглядом вашого ока нам нічого ніколи не може статися. Ваша тиха, спокійна,

привітлива каварня заступила нам рідню й стала нам другою вітчиною. У вашій каварні родилися нові думки, нові ідеї, нові, свіженькі політичні комбінації; писалися статті, поезії, твори, відозви, дипломатичні ноти, заклики до народу й робились сплетні, інтриги й грались так чудесні мізерки...

— Ви нині для нас все і всім і вас ми не забудемо. Прийде ще цей час, що еміграція дістанеться до керми й я, я перший буду за тим, щоби котребудь місто на Україні перехрестити в вашу честь — Грай-Лінгерівка.

— А ти, Herr Ober Joseph — великий і Joseph — малий! Ти перший хочеш бачити нас по військовому й кожний до трицяті літ є в тебе — Herr Rittmeister, старший — Herr Oberst. Низчих і середніх ти не признаєш. Ти любиш військо, а ми військові тебе!

— А у тебе, Joseph — малий, ти паціфісте великий, ієньють лиш Herr Doktor і Herr Rat. —

Обох вас ми любимо й поважаємо та й цінимо. Як приємно й мило слухати ваше... Sie zahlen?.. mal später?.. Gut! Як услужливо й радо подавали ви Ukrai-nischer Raport*) і Semmel in der Wolle**)

— Чи стріну ще десь вам подібних?.. Вашу відсутність відчуло болюче, а без вашого довірЯ зівяну...

— Це лиш з груба я так накреслив, але фактично як би присісти на пару годин то можнаби створити кольосальну річ. Епохальну, кажу вам. Яж не письменник, то певно, що моя картина вийде безбарвна, бліда, запевняв екскотник.

*) Український Прапор.

**) Земля і Воля.

На лиці співбесідника, що уважно слідкував за кожним словом і рухом оповідача, малювалась цікавість разом із пошаною до нового знакомого, що вводив його, недосвідченого й чужого, до нових тайн емігранського життя.

До Відня прибув він просто з табору в Ліберці, до табору з війська, то й не диво, що в новім оточенні почував себе як новонароджене дитя. Нині попав до каварні й тут перед годиною познакомився зі сотником. Оба військові зговорились дуже скоро, нашли спільніх знакомих з війни, бували в тих самих місцях.

Екссотник устиг розповісти йому про себе, що він австрійський поручник, а український сотник. Військову карієру почав як фронтовик, але пізнавши скоро, що це рід служби дуже невиносливий, вицофався до штабу. За українських часів він вже послідовно тримався раз узятого напрямку — такий вже твердий характер — і пробував щастя при вишколі, жандармерії, а навіть при диктатурі, з якою переїхав до Відня.

Властиву карієру почав за границею. Був секретарем посольства, їздив з місіями як перекладчик, був військовим аташе при посольстві УНР., журналістом, купцем, аранжером ріжких...

Та все скінчилось і нині він по занятті, переконанні щирій і дійсний емігрант.

Екссотник закурив нову папіроску й перервана бесіда поплила наново.

— Саму каварню й персонал перебрали, а тепер візьмемось до публіки.

— Лиш добре вважайте, бо я страх, як ие люблю повторювати те саме, остерігав таборита.

Ліва сторона каварні не цікава, се все автохто-

ни, німota : студенти, урядники — звичайна собі ка-варняна публіка. До нас їхнє відношення також саме як і наше до них — ніяке.

Тут, цілий правий бік, це все окупувала наша братія — майже сама рідна Галилея. Все заступлено, партії, напрямки, повіти — як у парламенті, лиш дзвінок і починай засідання.

— Лиш ці дві льожі в куті, це Альбанці. Також політичні емігранти, тільки що більше сезонові. Ті, наприклад, що тепер там сидять, за моєї памяті вже чотири рази вертали до дому перебирати владу, а за кілька місяців — вони назад у Грайлінгера. Мабуть, що скоро знову пойдуть, бо щось останніми днями дуже пильно газети читають — а це певний знак.

З нами вони надзвичайно симпатизують; спільна доля обеднує сильно — нічого й говорити.

— А тепер вже лише наші — свої рідні!

Ці три столики при вході, то початкуючі, тому при дверях сидять. У нас дисципліна! Більшістю студенти і як многонадійний приходивби в увагу лише той сухорлявий у військовім френчі. Бере допомогу від всіх істнуючих у Відні комітетів, а ніколи сотника при душі не має. За те має паспорти лише трьох держав. Це так собі, на всякий трафунок. У Галичині — то ручу, — що він зробить велику карієру, бо людина, що вміє так низько кланятись і просити у нас не пропаде ніколи.

— Сейчас коло них при великім столі — це стара війна. Тема балачок: спомини, повстання, атаки, надії і — якби...

Дивіть, як цей з чорними очима лівою рукою через склянки перескакує. Я все вже знаю на память:

...тепер мене Денікінці окружили з усіх боків, а

я коневі шпора, буланий мій на задні ноги лише підвівсь і через пліт — фійт, і я вже на другім боці... а кулелет лише татата... тата... та, як васіче... буланий вуха по собі як заяць...

— А той, що його так побожно слухає, все то записує — літописець значить. Вже п'ятий місяць, день у день. Лише, що в них тепер маленьке непорозуміння вийшло, але, бог добрий, зліквідують. Бачите, той літописець хотів то все переписати вже на чисто до друку й став числити тих побитих і що думаете? Лише 70.000 одних поляків наша кавалерійська бригада перерубала, а москалів вийшло міліон і ще трошки тисяч. Постріляних не вчислили...

— У льожі, ті два пишуть, а третій читає *Neue Freie Presse*. Цей в цвікі, редактор. Пише надзвичайно палкі заклики до народу — вогонь і кров! Дуже добрий чоловік, любить позичити як має, лише грому дуже бойтесь.

— Чорний, з семітським лицем, що миче за вухом волося, це наш рідний жид — кореспондент до німецьких часописів. Як побачите в котрійсь німецькій газеті статтю, що починається „wie wir aus gut informierten westukrainischen Kreisen“ або „die baldige Lösung der westukrainische Frage bringt mit sich neue Probleme“, то знайте, що то його праця і що при такій праці він вимиче собі принайменше трицять волосків.

— Бльондин, то опора влади її всемогучий шеф відділу преси її пропаганди; оповідати про нього то значить стратити місяць часу. Боюсь і начинати.

Екссотник покріплювався по кожнім столику пивом, замовляв свіже, перекидувавсь кількома словами з

переходячими знакомими й з тим самим запалом брався до дальшого оповідання.

— Напроти них столик — два панки. Чорний, це доктор прав, майбутній кандидат на посла й напевно ним буде, бо вже записаний до двох партій і всюди є в опозиції. Його сусід, це їдкий критик, злобний і тому ліпше його не чіпаймо та ходімо дальше.

— У роговій льожі, це самі посли — батьки народу. Люде дуже впливові — між собою; бо в чужих їх впливів ніяк не можна використати. Як типи — нецікаві. Хіба лиш той шпакуватий до гори причесаний. Збирав він в Америці позичку для влади й десь вона не знати куди стратилася. Тепер його за ту чудасю хотять судити. Вже й прокуратора з йозефівського табору спровадили, — а ось він, рудий, сидить сам за столиком і читає *Gerichtszeitung*.

— Шкода праці, бо нич з того не буде. Стягнути з нього нема що й з відки; опубліковати не хочуть, щоби вороги не тішились, що між нами роздор і скандали, — а криміналу свого у Відні не маємо, до Малопольські він не поїде й якого чорта бавиться?

— Добре, що хоч оден наш буде мати гроші — буде можна позичити.

— Бачите, як переконуюче він до батька Кирила говорити; певно на нову опозицію проти диктатора намовляє. Хитрун!

— На право від них, великий стіл — два пани й пані. Той лисий, то редактор і професор в одній особі — могучий бас, а пані його дружина. Нещасний — тип коло них, що виглядає якби лиш вчора з тюрми вийшов, то президент міністрів тепер наймодернішого нашого правительства у Відні. Цей чоловік відсидів більш десятка літ по всіх російських і сибірських

тюрмах, каторгах за своє революціонерство й соціялізм, а нині на старість прийшов до пересвідчення, що то все була маленька помилка й що без цісаря, та й ще габсбургського роду, держава не може існувати.

Я пояснюю собі це тим, що революція сповнила всі його мрії; послідні стали першими, а цісарі послідніми й він по старій привичці став за покривдженними...

— Середній столик, третій від нас, три елегантні панки — то специ.

— Живуть з людської глупоти й антаґонізму націй. Два з них ґрафи, третій єрусалимський барон зі Львова. Оден ґраф служить в англійській, другий в большевицькій розвідці а халдеєць таки в нашій. Позатим вони великі приятелі й радять тепер мабуть над звітами для своїх правителств. Хитро зарядилися! Ви якби прочитали такий звіт про протибольшевицькі акції українців, або про українські політичні партії і їх діяльність то перед кожним українцем скидаєте капелюх вже на три милі наперід — такі зорганізовані й небезпечні люди! Страх падає на всякого. Сезонова праця, але як вміти коло неї ходити, то дуже винослива.

— За ними сейчас при малім столику сидить двоє геніяльних людей. Той худощавий, галицький доктор, веде за ватиканські гроші католицьку пропаганду на Україні — у Відні, а тим самим робить велике українське патріотичне діло, бо нищить московське православіє.

— Другий, його спільник, наддніпрянець з над Буга так тим перенявся, що вже третій раз перехрестився з православія на правовірну греко-католицьку віру. Кожне хрещення — около десять долярів.

— Наші чотири сусіди з правого боку це дипломати --- аматери, або по нашому: лише з оказії. Їздили до Будапешту, переговорювали з Гортим що до видачі засеквестрованих угорською владою українських депозитів ще з часів гетьмана й лише через нещасливий случай не довели діла до кінця, але до інтересу не доплатили. Крий боже!

— Тепер приїхали з Румунії, де просили в імені українського народу румунського принца на наш престол. По одягу й мінах видно, що цигане встрічали їх не согірше.

— У цій частині ми перебрали все, що лиш заслувало на увагу, а тепер ходімо до *Spielraum*'у. Екссотник і таборит піднялися з місць і перейшли салею. По дорозі таборит цікаво оглядав дипломатів, послів, тричі хрещеного...

— Так. Від буфету буде нам краще видно, говорив остановлюючись сотник; і випити можна, додав по хвилі, бачучи німу згоду на лиці таборита.

— Ви яку любите?.. *Küss die Hand, gnädige Frau! Zwei Benedektiner, meinen Mass...* Так, дай нам боже!

— Тепер можемо продовжувати, як ще це вас не нудить?! Добра була... ще келишок не зашкодивби. *Noch zwei, Gnädige...*

Випили ще по одній і закусили.

— Перший стіл, починав знова голосом конферансіє сотник, то муж з жінкою, брат з сестрою й швагром. Той сивий — інженер — кажуть, що дістає 10.000 доларів з Америки й прибирає вже від нині відповідну міну. Нудні гості, такі як і їхній рускій преферанс. Покажи їм всі карти, а тоді вони ловлять тебе на мізерку й не зловлять.

— При сусіднім столику — то я розумію. Повно-
лицій добродій це наш славутній міністер війни, був-
ший ц. і к. інтендант, а в цивілію кандидат адвокації.
Не підписав ще ані одного мирового договору, такий
воєвничий, а це поляків найбільше зlostить.

— Представте собі: виграли раз за віки війну, а на
папері нич не мають записано. Ні до архіву нема що
сховати, ані похвалитись перед людьми, а ще колись
хтось скаже, що це лиш буйна польська фантазія все
придумала. І тоді що? Процесуватися чи що?

— Позатим співає й то дуже гарно народні пісні
й віртуозно грає — мізерку. На сінгля вісімку в нього
не перескочите, три рази лапає після припису, і жад-
ного рекурсу!

— Парнери то урядовці з ріжних міністерств і ста-
рий судовий радник. Ціла гра йде між міністром і
радником, а сі два лиш статисти.

А це наша слава й надія — оперова співачка По-
за службою концертую в ферблі, лише з тою ріжни-
цею, що більше невдачно як на сцені. Прекрасний
товариш і дуже щира українська душа, як сам ба-
чите; бо що з грішми програє й голос, нічого собі з
того не робить. Бог добрий, а три королі дражнят
нерви, напинають...

— Малий, лисий, як перегоновий коник програє з
любови до товариства. Нема четвертого, то він все
заскакує. За цілий час лиш разок виграв і то з ра-
дости ще й свої пропив.

— Можеб ми ще по одній?.. Виграє з ними пан
емеритований надрадник. Це їх погромщик і вони
йому доплачують щоденно, бо із самого одпочивного
з жінкою й дітьми годі людині вижити.

— За аристкою кібіцує наша золота молодь:

Денді в моноклю проживає мамині гроші; його сусід тягне від якогось вуїка з Америки, а третій заробляє. Перед тим був в українськім червонім хресті, а нині продає апарати Рентгена.

— Звідки бере? Одні кажуть, що мама з дому прислава, а другі, що в їх селі є фабрика на ці апарати й він їх із дому привіз. У них у кожній хаті апарат...

— Ну, і всі вже! Пардон! Тут ще оден прийшов... як по салі розглядається... це оригінал. Позичає в кого лиш може, а все малу суму. Дрібнички ніхто не відкаже, а відавати не треба, бо й не впоминаються. Лиш дивіться, як він за жертвою глядить, неначе ястріб.

— Ага, вже коло редактора... 100 короночек... оoo... вже є на вечерю й на каварню!

— Також спосіб як легко прожити, лише треба багато знакомих.

— Випємо ще по одній і платіть! Підемо ще до Herrenhof-у і Stadttheatercafé — там також наші бувають. По дорозі можемо заскочити до українського Сахера... то сейчас, напроти... недалеко, лише пару кроків звідси... Йозефові лишіть більший Trinkgeld. бо нічого не можна наперід знати; ану колись треба буде *mal später*? Капітал минає, поучував, мов видаючи диспозиції, екскотник.

Таборит слухав покірно й платив. Платив і Грайлінгера і українського Сахера, Herrenhof, Stadttheatercafé, Splendid і Kabarett-café zum dummen Kerl...

Наука коштувала чимало й вже над ранком одправаджував екскотник не видержавшого віденського фронту старого боєвика домів.

Свіжий воздух трохи вивітрив вино та в голові мов бішені кружляли нові враження.

— Це Віденсь так виглядає і наші в нім. А хто цей сотник? Що він робить та з чого живе. Може перехрещує католиків на протестанське? Спитати?

Довго бився з цею думкою таборит, врешті не втерпів і спитав.

— Простіть, пане сотнику, але я вже так хотівби знати все докладно; скажіть, з чого ви живете? Не гнівайтесь...

— Хто? Я? Як вам сказати? Я знаю багато. Так багато, що люди платять мені за знання. Одні, щоби щось дізватися, другі, щоби я щось не пригадав собі більше. Ви пригадуєте собі, як я говорив про цих спеців, що вони живуть з людської глупоти й з анта-гонізму націй. У мене воно власне навпаки.

— Живу я, друже мій, з людського анта-гонізму й національної глупоти. Клієнтів, слава богу, сила-силенна...

ПЛЯТФОРМА

VI

Останніми часами можна завважати серед українських учених а головно фільологів, спроби очистити нашу мову від чужих слів.

Я позволяю собі дуже посумніватися над успіхом тих намагань, бо вірю, що проти горстки тих о'чайдухів піде дружно ввесь народ і я вже нині занимаю супроти цєї акції як найгостріше становище.

Бо скажіть ви, панове вчені, чим ви заступите ці, так довго й тяжко здобувані, може для вас і зовсім чужі, поняття й слова?

Візьмім, хочби таке словечко, як плятформа. Що? Скажете: чуже? А знаєте може, що воно означає? Площа? Смійтесь! Не треба його? Та знаєте ви, що юли викинете його зі словаря, ви заразом убиваєте щіле політично-суспільно-громадянське життя на цілій Україні?

Без цього слова стануть бездушними всі промови наших діячів, якогоб вони табору не були; — зміст партійних програм стратить усю вартість!..

Пошо мучити вас і себе, — скажу коротко: пощадіть, бо буде лиxo!..

Перший раз про значіння цього слова дізнався я на Україні великий, бо в малій Галичині, де політичне а головно партійне життя ще в пеленках, знають лише про плятформу залізничну й то лише залізодорожники.

А про значіння її для людського життя ввагалі, а

українського зокрема, я довідався аж на еміграції. Не хочу нікого нудити злишніми викладами чи лекціями про платформу, а тільки коротко зазначу, що бував іх усюди дуже багато.

Ріжниця лежить або в зовнішній формі, чи там у внутрішньому змісті; трівковсти, баревності, тревалості і. т. д.

Мені самому, як доброму Галичанинові, йдучому з духом часу й вимогами нинішньої доби, прийшлося пізнати майже всі платформи українського толку.

Признаюся, що не дуже вигідно; бо куда я лиш не ступив, то або ця платформа була вже так перевантажена, що не відтержувала моєї ваги й провалювалася, або була так вузенька, що, мені, сиротині місця на ній не ставало; або широка, як український степ і я блукався по ній та ніяк не міг дібратися до середини. А треба знати, що лише в середині платформа приносить реальні користі.

Наперемінювався я їх безліч так, що нині міняти вже нема що. Нових ще не придумали, а на старі двічі ставати якось і невигідно, невиносно й маркотно.

Тепер стою на боці та чекаю на появу якоїсь нової щоби у відповідний час я міг до неї прилипнути раз на все! Вічне таке перескакування шкідливе як для слави так і здоровля.

На моїх очах повстало вже кільканадцять нових платформ та всі якісь невиразні, мляві, надто найвні, ідейні, неоригінальні, малесенські — всі але не для людини із широкою вдачею й великими вимогами.

Аж нарешті!

Осип Осипович Пісовський був 1914. р. не тільки

властителем старого дворянського призвища, але й відповідної кількості десятин землі, рогатого й безрого скота, двох фабрик, невеличкого конта в банку, трьох хрестів за горожанську службу, титулу тайного советника, одної жінки вдома, одної аристократки в губерніальному місті та трох супружеских, а двох свободнонароджених діточок. Було колись...

Сидів собі Осип Осипович до війни преспокійно на своєму дворі, приймав гостей, робив відвідини; час від часу їздив за ріжними справами до міста, грав прекрасно, і то готівкою, в карти й був душою всякого порядного товариства. Чого богато розмазуватись: душа був чоловік тай годі!

І живби мабуть був так її досі якби не війна. З нею повстали малесенькі переміни в житті пана тайного советника.

Правда, що на фронті жадної участі він не брав і світову війну перебув річ спокійно в тилу на горожанській службі, де залишилося все по старому, хиба, що збільшилися всякі пенередвиджені приходи.

Воювалось не погано й пан Пісовський бувби дуже радо продовжив війну ще на пару літ, якби не це, що якийсь диявол підмовив людей на революцію.

Та наш герой не з тих і до неї він привик і прихоровився дуже скоро. Маєток якось там зліквідував, а сам переїхав з родиною до Києва. У місті, та ще в столиці, все таки безпечніше.

За пару днів можна було побачити на Хрещатику високого добродія, що голосно сварив на старий прогнилий режим, грозив антанті та буржуазії й ще більше балакав про самостійність та самоозначення народів.

За Центральної Ради Осип Осипович був вже свій

чоловік, а при виборі гетьмана так кричав: Павла Петровича, що цілий тиждень ходив охриплий мов гуска. Бо й якаж друга державна форма могла най-більше припасти до вподоби людині, котрої предки були колись майже кошовими на Січи?

Події йшли з шаленою бистротою за собою, Народ, опоєний свободою, підбирав щораз то новіці форми правління, щоби наочно й докладно пересвідчитися, яке з них буде найкраще. До так скорих перемін не могла примінитися навіть так бистра й проворна людина, якою був наш хитрий, прямий нащадок кошових на Січи. Треба було змінити нездорове підсоння і Осип Осипович зібравши свою сім'ю й попрощавши рідну землицю — артистка з якимсь матрозом утікла — опинився у Відні.

Ще не встиг добре оглянутися як вже нідійшли до нього людці з пропозицією, чи не схотівби поїхати з місією У. Н. Р. на Балкан.

— А чого ж? Народові послужить все охочий і готовий! — сказав новий посол — хто мав дипломатичий пас той мав і право прозватися послом — і поїхав...

Діла уненерівські стали слабші, та за те гетьманські почали поправлятися. Павло Петрович дістав нові „пособія“ і починав акцію *da capo*. Покищо за границею — як на Україну поїдеш коли там чека розсілася? — але це не шкодило пану послови покинути потопаючий петлюрівський корабель і перейти служити правдою й вірою ясновельможному.

Ще пару разів переходив так Осип Осипович аж настав, так нещасний для українських правителств за границею, рік 1923. Субсидії рвались, війська виповідали послух, міністри дезертирували в ворожі табо-

ри — пропадала українська справа за кордоном. Упав страх на емігрантських політиків і скоро наповнилися радянські, польські й румунські конзуляти рядами каючихся, згрішивших синів.

Всі падали духом, лиш твердий та неподатний мов скала, стояв Осип Осипович.

У Кобургу родилася нова комбінація, нова зможа заробітку — акція царя всіх православних у Баварії, Кирила Первого.

Познакомився я з Осипом Осиповичем вже як експертом справ при уряді Кирила. У наших справах він визнавався знаменито, бо вже по пару хвилинах нашої розмови ми опинилися при вечері.

За доброю вечерею, а ще ліпшим мінхенським пивом розвязалися язики й ми розговорилися на добре. Чим більше пили тим жвавіше та щиріше говорили, бо в пиві й правда й глибина...

— Так ви, Петре Петровичу, все таки за самостійність? Непоправні ви галичане, їй богу. Хіба ще мало вас провчили?.. Е, що там ваші докази! Киньте!.. Ну, да, це воно й правда... та не дуже...

— Я, бачите, на цей вопрос дивлюсь з другої точки погляду, так би сказати, більше світової. Не можна ж лише на свою Галіцію дивитися, треба й друге бачити!..

— Скажіть, будь ласка, пощо нам відділятися від Росії? Хібаж комусь від цього вигідніше стане? Одні лише сварки повстануть — от і все!..

— Які причини?.. Другий народ? Та це неправда! Всі ми православні, віра у нас однаєкова й друг друга чудесно понімаємо. Я знаю по собі. Ще як був сту-

дентом то приїду бувало з Пітера до дому, — а в нас дома все по російськи говорилось — то стану з нашим фірманом балакати...

— Здраствуй, Фіодор Нікітіч!
— Доброго здоровля, паничу!
— Как праживаєш? Какія новості?
— Та так собі. А як вас господь милує?
— Цілу дорогу так розмовляємо й чудесно друг друга понімаємо. А ви — другий народ! І ще чого вам?..

— Вам ще й того мало, то я вам і сильніщі та реальніщі докази можу дати. Скільки завгодно! Всміхайтесь, всміхайтесь, а я, побачите, що переконаю. Візьмім хочби цей малесенький приклад.

— Вам як горожанинові ЗУНР — розуміється, що я беру случай, що все сталося по вашому й замісць великої Росії єсть цілий ряд самостійних республік — захотілось ні з того ні з цього поїхати на Камчатку. Щож, бува — мало що на Рівієрі краще й гарніще, а вам захотілось на Камчачку й годі.

— І що прийдеться вам робити? Перше всього ви мусите хлопотати паспорта. Правда?.. Тепер беріть карандаш і числіть!

— Прохання, стемпеля, ходження, страта часу та інше — 30 долярів. Паспорт дорогий буде, це мовляв, щоби обмежити вивіз свого гроша за границю. Чекати на паспорт ви будете найменше місяць, а то й два, бо ЗУНР буде держава дуже бюрократична.

— Ну, дістали ви паспорт і що? Хіба поїдете? Егеж! Треба раніше ж транзітну візу через УНР. Так ви, значить, опять у конзулят і знову страта часу, нові видатки, непріятності, чекання... і нових долярів пятнацять. Це ще дешево почислено!

— Та вам ще захотілося в добавку через Крим, Кавказ їхати. Щож, раз їде чоловік так хай вже за одним махом все огляне!

— І прийдеться вам знову по всіх, та до всіх конзулятів бігати... стояти... чекати... кланятися... прохати... А` вас всюди випитуватимуть, чи не шпигун ви часом, або не дай боже, анархіст якийсь будете й станутъ вас посилати з канцелярії в канцелярію, від одного панка до другого підпанка та ще дратъ з вас по 10 долярів, а то й більше!

— А тих республік та государств разных не менше ні більше лиш сорок з лишнім!

— Скільки часу й гроша прийдеться даром витратити?..

— І як на злість вам ще в добавку в одній республіці революція, у другій переворот — чекай братчiku! За ті гроші в Америку й назад первим класом йдете, а що торкається часу, то як почнете хлопотать в травні місяці, то до листопада ледви чи поспієте...

— Та й це ще нічого. Скажемо, що ви ні гроша ні часу не жалієте й все таки свого досягли. Дістали паспорт, всі візи, спакували багаж та рушили в дорогу.

— І щож получається?..

Сіли ви у Львові, поїхали пару годин — Волочиська! Пересадка, контроль документів, переноси багаж, плати пошлину, плати перенощикам — чекай годин п'ять.

— Сіли, поїхали й знову ця сама історія. Лиш з малими перемінами. На азербайджанській границі вас ограбували, на вірменській обікрали, на татарській обманули, на російській арештували як падаврітельнов ліцо, на дальніовосточній побили...

— І що получається? Одну третину дороги ви сердитесь, у другій третині ви вже прямо таки лютуєте, а в третій?.. У вас нервові потрясення, захвати й ви не доїхавши до ціли вже з Омська вертаєте зовсім хворою людиною й замісць того, щоб дістатися на Камчатку ви попадаєте в якийсь полу-дневий санаторій, де дуже тихенько, — щоби полікувати нерви.

— От вам ваша самостійність!

— А так була одна, велика руска імперія; захотів поїхати, сів і крути Гаврило! Поїхав місяць, півтора, не знаєш, що це таке пересадки, контролі уложився вигідненько у вагоні мов у себе дома і... кінцева станція: Камчатка — висідайте пожалуста! Що, хіба не удобство?..

Осип Осипович запив пива й захоплений свою промовою говорив далі.

— А історія-вчителька нам не прикладом? Я сам, як знаєте, щирий українець ще з 1917. року й Україну-Неньку люблю не гірше вас! Чи думаете, що дійсний українець мігби забути про це, що москалі нам заподіяли?..

— Та тих триста літ, що вони нас так даром ви-хіновували, то так хіба їм нізащо простимо? Ні! Ніколи! Це все мусять нам повернути так як бог приказав!

— І хоч би лиш зогляду на це ми мусимо триматися їх, як рипях кожуха, щоби ми могли їх так ви-хіновувати, як вони колись нас!

— А Петроград чий? Не наш? А хто його побудував, як не наші козаки-запорожці?..

— Андрій Боголюбський чий? Та хто рускі, а хто малороси?..

— Ми! Ми рускі, ми Русь свята!..

— Ні, Петро Петровичу, нема нам чого відділятися та й годі. І як же так, нам без царя? Народ не зачоче! Треба конче, щоби був богопомазанник. Хіба може якийсь Семен, земгусар, заступити царя? Ка-жіть!..

— Ми як відділимось, то нас всього ледви 40,000.000 буде, а так нас 150,000.000. На нас самих всякий чорт стане гавкати, а на злучених — хай посміє!!!

— Hi! Не хочу я України петлюрівської з трьох губерній або петрушевичівської з пяти повітів, але великої я хочу, широкої, просторої, з Москвою. Петроградом з руским царем-государом на престолі; хочу держави з далеким Сходом, із впливами в Європі, з інтересами в Азії... Да, такої хочу — Росії! Ось вам моя платформа, а не то...

.....

Допив десяту з ряду й замовк Осип Осипович.

— Herr Ober! Noch eine Lage! Я пив noch eine und noch viele andere... з радости, що найшов те, чого так довго шукав.

Грімко неслояше „Реве та стогне“ і „Де згода в семействі“ по Pschorrbräukeller.

Це ми, скитальці, гучно святкували обєднення, раді, що найшли врешті концепцію, котра зможе спасти нас від неминучої загибелі й вічних пересадок.

Нова платформа...

VII

Першою була перша кавалерійська бригада все ї усюди. При чарці, коло дівчат, у бою а навіть і в своїм етнотичнім складі не мала собі рівних у цілій українсько-галицькій армії.

Бригадир, німецький українець з батька українця а мами еспанки, полкові й сотенні, українці з над усіх українських рік, оден англієць, оден росіянин, що без застережень визнав самостійну, оден український ультрашовініст — жид, два хорвати, мадяр, чех а навіть один чистокровний араб, котрий не знати яким дивом і чудом попав до товариства.

Це старшинський склад. Не гірше ї не краще представлялася справа між козаками. Хіба, що лиш з тою ріжницею, що тут були заступлені всі народності а там окрім них ще ї всі партії, групи й армії, які в той час билися по Україні широкий.

Поміж косівськими чи то тернопільськими краянами можна було стрінути полтавських, бесарабських земляків; дружно в одній четі — сотні служили петрушевичівські кавалеристи з петлюрівськими козаками, колишніми денікінськими освободителями, бувши польськими леґусами, чубатими запоріжцями, махнівськими горлорізами, повстанцями від отамана Зеленоного, Ангела, Хмари й ін. й ін.

Вся ця братія любила свою бригаду, горнулася під її стяг і не надумуючися ні хвилинки ішла за всіма приказами своїх проводирів і на знак переходила від

Петлюри до Денікіна, до більшевиків, у партизанку, до поляків й на Чехи... а все всі разом.

Переходила бригада від одних до других, міняла на зовні барву, стяг та в нутрі своїм залишалася все тою самою: першою українсько-галицькою бригадою. Ніякі плятформи ні переміни на неї в цім напрямі не впливали.

До нових союзників відносилась все по свому. Зраз по переході розоружувала якусь союзну частину й то з найріжніших причин, як: невійськове поступовання, грабіж, або просто на те, щоби союзник знов з ким має до діла й що такого союзника як цей поважати, шанувати та й боятись конечно потреба.

Це була традиція, котрої всі придержувалися на сліпо. Так було в батька Петлюри, у більшевиків, у Денікіна, так залишилося й під час українсько-польського союзу не дивлячися на те, що з І. У. Г. К. Б. зробився тепер V. кінний полк і що решткн У. Г. А. піомандрували або за зроблену прислугу полякам в їхні табори на відпочинок, або за союзну службу большевикам в далекий Сибір, щоби там під доглядом строгого комісарського ока провчитись як слід, як то треба служити правдою й вірою.

Крім того й саміж Петлюровці дивилися на „зрадників“ косим оком, а деякі ревніці вишукували нагоди, щоби і на ділі доказати полякам, якто, наш „братні наруд“ уміє ревно старатись в імя „нашій і вашій вольності“.

Було це в літі 1920 р. По довгих партизанських боїх відійшов V. кінний полк з фронту на всіма так довго вичікуваний і так тяжко заслужений відпочинок.

Переїхав полк почетним ходом перед українськими генералами й союзними штабозцями й сотні розквати-

рувалися в малім містечку над Дністром, в подільській губернії. А щоби щось у випадку чогось, (бо полк підозрілий!) зараз можна було теє, то зараз коло першої сотні закватировано трицять польських уланів з молодим поручником, як командантом.

Заметушилося містечко й ожило. Усюда повно козаків. Куло кухонь, на майдані, на вулицях, коло води, на подвірях чути співи, гамір, сміх, жарти, розмови.

— Миха!

— Що?

— Антків-с видів.

— Та щем не осліп — видів! Ну та й що, хіба вже мало на них надивився — чи що? Не перший раз...

— А коні, мой! Видів які випашені? От, коники! А риштунк на них який новенький! От войсько вбраче аж мило сі дивити — не так як ми. Він вбраний, хінь добрий — сідла самі бокзатлі австрійські, а всьо видко, що просто з магазину вифасовано — таке но-женьке.

— А ми що? На таких терлицях їдемо, що встидно з кони злісти, щоби сі люди не сміяли, що на подушці сиджу.

— Хм! Та то свята правда. Якби нам таке май дав то ми світ перевернулиби. За два тижні тай войні шлюс і амінь. Най мі бог скарає як то неправда.

— Щось поручник наш вчора таке говорив, що аж з Хранції чи з Англії дістанемо.

— Ага дістанемо! Вже наставилисі давати, а ти лиши руку настав тай ти відіб'ють. В зимі нам Денікін з Гамерики терлиці дав — багатос сі на них наїздив? Чекай на французкі то такси на голій поїздиш, що аж ти то воко посиніє! Тепер, мой бри, за республіки

такий рихт настав, що жадний ґебір, али як си сам
шось вистараєш, то будеш мати!

.....

Так з вечера говорили, козаки купаючи коней а
вранці поручників джура Коваль будив його зі сну.

— Пане поручнику!.. пане поручнику!.. вставайте!..
чуєте?.. пане поручнику!

Поручник росплющував лише одно око, дивився ним
хвилинку злісно-благаюче на свого джуру і бормотав
щось під носом про всіх чортів, обертається на дру-
гий бік і спав далі.

Це повторилося ще пару разів, аж врешті по-
ручник, видячи неуспіх своєї пасивної оборони от-
ворив широко очі й довго та сердито дивився на
підступившого від ліжка і салютуючого джуру.

— Ти, Ковалю, як ще раз мене так збудиш, то я
тебе як збуджу, то ти аж на страшний суд встанеш.

Що так видивився на мене? Не чув, що вчора був
за приказ? Люди мають цілий день віддих, спати, жад-
на служба, хай все відпочиває. А ти мене так термо-
сиш якби з вас усіх большевики вже шкіру дерли!
Горить, чи що? Є якісь наглі прикази? Ну чого хо-
чеш? Занімів так нараз, що слова не можеш промови-
ти? Говори!..

— Пане поручнику, говошу, що польський офіцер
хоче конче з вами говорити. Я йому вже казав, що
ви спите а він каже, що то бардzo пільне.

— Щоби вас було обох вирвало! Іди й зголоси.
що хай підіїде пару хвилин — я зараз буду готовий,

.....

— Можна!

— Пане ротмістшу, мам зацит пр shedставіць сен:

поручнік Пшепюрські - Пшепюровські, усмею пулку уланув.

— Поручник Бундяк. Чим можу служити, пане поручнику.

— Пан є ротмістшу. Я до вас з жалобою на шка-
дрону пана ротмістра. А іменно, ваші люде вкрали
з мого відділу всі сідла й вузечки.

— Зловили виновників, або пізнаєте їх?

— Ні, але...

— А чому твердите, що то моя сотня?

— Тут, у тім районі нікого нема, другого, лиши шкад-
рона, пана ротмістра.

— Пане поручнику! Моя сотня це військова частина
української армії а не злодії, й ви не смієте без-
підставно так висловлюватися про мій відділ і кидати
на нього таку обиду, бо це може мати для вас дуже
сумні наслідки!

— Пане ротмістшу! Я маю причини так думати, бо
як мої улани шукали рано за сідлами, то ваші люде
клили собі з них і стройли жарти.

— Пане поручнику, навчіться наперед військового
поводження; як говорите зі старшим, то не махайте
руками як вітраками, а тепер прошу зараз опустити
мою кімнату.

— Пан є ротмістшу !!? То образа гонору й я роблю
пана ротмістра уважним, що я з того витягну кон-
секвенції й на пана ротмістра піду зі скаргою до ко-
манди полку.

— Це можете. Кланяюсь!

Поручнік Пшепюрські-Пшепюровські засалютував і
обкрутившись на пяті, зі стисненими зубами вибіг з

кімнати, а сотенний приказав прибігшому Ковалеві приклікати справника.

— На приказ пане поручнику!

— Слухайте, булавний! Тут перед хвилею був у мене польський четар зі скаргою, що буцімто наша сотня вкрала в його відділу сідла й що наші люди рано з них насміхалися.

Я роблю за все вас відповідальним і як буде ревізія, а щось найшлосяби в котрогось з козаків, то кажу вам наперед, що всі ви, вже тепер можете повивішуватися, або в Дністрі потопитися. Я жадних непорядків у моїй сотні не стерплю! Розумно?

— Так єсть! Голошу, що в сотні все в як найбільшим порядку й що в нас вони нічого не найдуть. А люди сміялися, їх в тих мазурів покрали все до чиста й вони рано шукали шнурків, щоби могли коней до води вивести. То було чути лиш: Єзусе і пйоруне!

— То ви, булавний, ручите, що то наші хлопці не вкрали.

— Так єсть, пане поручнику,... у нас вони нічого не найдуть. Най шукають як хочуть...

Командант V. кінного полку, Ріхард, тип кавалєриста, сухий, довгий, сидів за столом і через цвікер дивився на випрямленого польського офіцера.

— То ви гольосите, що у вас ту ніч були вкрали 31 съодель? А як то так?.. Пост не пув шаден?.. Щоо-о? То ви в прифронтовій зона і не пув в ними поставлені шадни пост?.. А якпи пув хтось з ними ше і вас і ваші гользови покральи, то що?.. Як німа шадні пост то є таке мошна — но ні? То

файні войска — **das sind ja gute Verbündeten** — то сопі думаєте, що вона то є мазурка або баль?..

Як є ваш назвіско? Шаржа а плюк? Ага! Топре! Я на вас, пане поручнік, путу ропити, на ваш регіментськомандо штрафанцайє — карни донос -- за ваш зльй слухба і за *unmilitärisches Verhalten*!

Не поставити щадни пост, а потому ропити відвішальні мій найліпші сотня від мій пульк — то є топре! **Da hört ja alles auf! Das ist direkt unglaublich!** За такі річи, пане поручнік, є деградірунк, шарша на на долину, *ohne weiteres*!..

Ви сопі тумаете певно, що офіцер то є льиш від того, щопи пути кольо дівчат галант і на свій кінь ропити велики паради на корзо. То си але душа помиляєте! Офіцер є на то, щопи ропити на фронті слухба, і то топре!

Дякую, мощете відійти!

Матко найсвентша, конец свята! Та то винистко кабані з Галиції. Той перший викинув мене за двері, той другий шваб виголений дає мені науки як бенъкартови й кричить ще до того. Вистріляти до ночі! Ні я то так не лишу! Я піду ще до команди міста. Той старий полковник, то правдивий Петлюрівець, а вони преці... передумував йдучи до команди міста а заразом і гарнізону, пан поручнік.

Полковник Вишневський, старий козарлюга, добряга з крові і кости приняв нещасного поручника велими ласкаво.

— Дуже приемно! Сідайте, будь ласка! Як ваше призвище? — Простіть, але не дочув добре. Ага-ага, Ржипановскі, шляхта значить? Восьмого полка, каже-

те? Се той що коло Райгорода стояв? Знаю, знаю... Славний полчок, нічого казать, і коні гарні. Бачив як вони з Катовським бились, і ніяк Катовській не міг вавших дігнати. Це під Ольшанкою було.

— Так ви значить до нас загостили? Ну, як вам подобається? Війна у нас, красота одна, що? Весело у нас? Що-о?.. Як?.. Украли ніччю? Всі? Ооо! Це погано, дуже погано? Як це так случилось?.. Часовий мабудь заспав? Так ви його, гаспідського сина січас під суд, хай зна що це таке війна і воєнна служба. Цеж тобі не ігрушка... Як? Не поставили? А-а, це погано! Треба було непримінно поставить? Тутъ, голубчику, публіка така стала, що треба, на щот того, дуже обережно!

Революція нрави, так сказати, зовсім попортила. Да! А народ такий тепер пішов, що крий Господи! Він й раньше в цих околицях конохрадством занімався і контрабанду переносив а тепер то таки во всю кроють. Нахально! Часового треба було непримінно поставити а то коней і зброю могли покрасти. Це тутъ не шутки!

Де-де, колись. Воєнний, то так йому почот іуваженіе. А тепер? Все, братіку, революція і большевики нарobili!

Що-о-о? Що це V-го полка люди? І вас обидили? Но, це абсурд! Се ви просто помиляєтесь. Се-ж один з лучших полків у нас і в них таке й немислимо... Що це Галичане? Ха-ха-ха!. Так цей сотенний, це мій полтавський земляк а підполковник то колоніст з Херсонщини. —

Це правда, що він по українськи слабо говорить, но вояка з него славний. Це він австрійских припісів так в плену у них наїчився. Славний парень!

Правда, що він бува, що й розсердиться дуже — це ви на його злий гумор попали і він погорячився але бува, що він дуже веселий і симпатяга людина. Дуже! Ну, що кавалерісти народ гарячий — це звісно...

— Я вас вповні понімаю. Звичайно, так сказати, дуже неприємна справа — ще би? Бо якже-ж так, щоби улани і без сідел їхали? Дуже неудобно, дуже! Погана справа, що й балакать. А й від командира вашого вам перепаде — це певно! Не обійтися без того. Я вам до него записочку дам; обясню все, так сказати.

Що зробить? Помочи годі! Це вже пропавше діло...

— Що? Обиск, кажете? Це можна-б, але я наперід кажу, що це безуспішна справа, Я вже це знаю. Тільки даром время потратимо...

— Тут був вже подібний, аналогичний случай. В Чорноморському полку командіру полка, кобилку вкрали. Чистокровна англійска — Зулейкой прозвав — а на бар'єру ходила, радость одна і вкрали. І що думаєте? Часові скрізь були а всетаки вивели. І як шукали? Обиск був, ціле містечко до гори ногами перевернули, патрулі сейчас на села вислали і як камінь у воду кинув. Розбивався командір полка на всі сторони, сам їздив й шукав, нагороду обіцяв — бо любив її сильно — і не помогло. Коняку добру нині дістати важко. Ремонта нема майже зовсім а без коня то у нас пропадеш мов муха в мазі! І що? Пропала кобила.

— Щож, обиск можна, але кажу, що це безуспішне діло. Лиш даром страта часу і енергії. Пропав-

ше... Кобилка також не голка а пропала. Як собі думаете. Да, справа, так сказати, дуже неприємна... нічого мовити...

— До побачення... Дуже приємно було познакомитись... Доброго здоровля!

КУМИС

VIII

Термосинці дсброю були парохією. Велика, нова церква свідчила здалека про побожність села; прекрасне приходство з новими ще майже будинками, 150 моргів орного поля й сіножать, сервітуту камеральнім лісі й багаті селяне вказували, що місцевому парохові живеться краще чим добре.

Тому й не диво, що отець Покірний молився та широко дякував Всевишньому, що так добре вмістив його. Правда, що при цьому помагала йому кромі Всевишнього й нинішня імосць, пані Покірна, з роду Забожницька, дочка декана н-ської дієцезії. Протекція була одиноким віном пані Нюсі.

Сам панотець, селянський син, хотів по матурі йти на техніку а про богословіє й чути не хотів. Та вже по першім семестрі, пережитім на чайку й сухариках — бо батько, твердий мужик, відмовив неслухняному синові як моральної так і матеріальної помочі — змінив свої переконання і з великого безвірка-радикала став ще більшим та ширішим клериком. Потім вже все пішло старими втovтаними шляхами.

Оженився з любови. Перша посада в горах, потім чотири роки помогав недужому термосинському парохові, а по його смерті переняв провід над стадом вірних.

Господь благословив. Земличка родила, худібка весілася; парохіяне женилися, родились, вмірали... Все

прибільшувалося тай своєї родини прибувало щорічно. За п'ять літ прибули Осип, Стефа, Микола, Діоніз, а Олю, Марусю й Ромка панство Покірні ще в горах придбали. Приростом сімі не журився панотець, дав бог діти, дасть і на діти, повтаряв частенько імости. І панбіг видно дуже зрозумів тягар відповідалності, який кладуть на нього супруги, бо слідуючих двоє немовляток покликав чимскорше, на дешевше утримання до себе.

Як ці діти родилися, о. Покірний не міг сказати певно. Однажды бувало підхмелений вечерком з весілля домів, погляне на розіспану жінку, притулиться і... Або продав на торзі збіжжа чи худібку й те самісеньке...

На першу дитину чекали нетерпляче. Щоби хоч син вродився, охрестили так, як діда звали. Аж горіли цікавістю і супруги й іхні родичі — вродилася дівчинка.

— Нічого, нічого — потішала невісту свекруха — на господарстві придастися поміч будеш мати й лекшети буде.

На другу чекали ще більш нетерпляче — знову дівчина!

Загальне розчаровання. Вернув панотець з по минків, подивився на жінку, на сплячих дівчаток і жаль взяв серце великий. Нема мужеського потомка тай нема! Вигине рід Покірних!

Із великим страхом чекали на третю — син!!! Ра дість була превелика в родині; пів повіту на хрести ни спросили.

Прихід четвертого потомка стрічали вже апатично, пятого з пересердям а потім... вже так привикли, що хрестини стали таким собім найзвичайнісень-

ким, щорічно, стало, повторюючися, буденним актом і прихід шостого нащадка в них ніяких душевних переживань вже не викликав. Лиш панотець трохи щось побурмотів під носом, сказав сам до себе: годі вже, досить того доброго! А через два місяці вернув зі соборчука й... знову прийшов на світ синок, бо не вродитися він не міг.

Ще два рази казав „годі вже“ панотець і два рази траплялася оказія, та проти покуси всякий смертельний чоловік безсильний. На щастя й Імосць постарілася й панотець підоптався, а то...

Останнього бинка прозвали Діонізом. Чому, ніхто напевно не знав. Малий дарма що семий, вдався на славу здоровий і вже першої днини такого крику на пробостві наробив, що панотець цілий день не показувався до хати.

Баба повитуха сама вже поралася коло нього; обмила, носик витягнула й вирівняла, щоби не був барболею, щось поворожила коло хлопця й малий почав житеву карієру.

Пістункою була на пів глуха й німа, стара дівка Горпина, то й не гаразди були Дизьови змалку. Винесе його бувало в садок, положить під яблінкою а сама піде за курми, чи гусьми подивитися. Присядуть мухи Дизя, пеленки мокрі, кричить сердега, кличе Горпину поному. А Горпині як нема так і нема. Та це на шкоду не вийшло малому.

Вже з малку пізнав, що це таке галицькі гаразди, горе, кривда наша, супроти якої ми вічно безсильні; привикав до них від пеленок. А при тім ще й голос собі виправив!

Підріс малий, став із хлопськими дітьми бавитися...

Там він привик до побоїв, пізнав і на власній шкурі переконався, що слабшого всюди бути.

Підріс ще трохи, почав у школах вчитися. Ішло йому й не тяжко й не легко. В селі і учитель і вчителька єгомостевому синкові помагали а й в місті спочатку, по знакомству й через впливи йшло також напів біди. У гімназії прийшлося трохи поперти, бо це вже було на татуневі впливи за високо.

Одноманітне колись; було життя всіх галицьких гімназистів мабуть, що й нині воно не дуже змінилось. До четвертої кляси з ним ніхто взагалі не числився й не цікавився. І ця періода в житті нашого героя не важна.

Та від четвертої усе змінилося. Із золотим паском на ковнірі став Дизьо чоловіком. Співав у хорі, належав до підпольного гуртка „Драгоманівка“, став цікавитися політикою, дівчатами. Старші товариші скоро показали йому тайни галицького життя: доказали непотрібність релігії, попів і т. ін. так, що в шостій клясі Дизьо став готовим, завзятим, крайно лівим радикалом.

До дому приїхав у вишиваній сорочці й ще з гарасівкою. Панотець аж у долоні сплеснув, а їмосць лиши руки заломила, побачивши так вистроєного синка.

— Синочку, що ти робиш? Ти ще нас до гробу заженеш з твоєю дурною головою!

— Є, що ви тату знаєте? З людей за погріб здерти тай вже все! — говорив синок, брав капелюх і йшов на село за дівчатами.

Переніс о. Покірний блудного сина з бурси до приватних людей, побожних й чесних — не помогло. Хіба, що син ще до свого радикалізму став і фільсофією заниматися і то самими безвірками: Ніцше, Шопенгауер...

Приіхав Дионіз до дому. Скінчив гімназію а матуру більшістю голосів зробив (катехит не дав голосу). Стало вестися балачки: куди тепер? Батько все сина на теольгію намовляє, доказуючи про вигоди, спокійність й независимість священничого життя, а син й слухати не хоче — фільософію!

Як довго були бони сперечались і на чиїм булоб залишилося, не знати, бо про все рішила таки їхня наймичка, Маланка.

Прийшла під час сварки, стала коло порога й каже: я прошу егомосці від вашого паниччи вже третий місцьиць...

Про ренту егомосць й не дослухав, чув лише ще щось про... концисторію, митрополіта... а потому потемніло в очах і зімлів...

Дионіз по вакаціях поїхав до Львова на права, а Маланку віддали скоро за наймита та дали корову з телятком і дві десятки як віно.

Через рік помер на затовщення серця о. Покірний. Переучений життям покинув тихо цю долину сліз і злиднів, а крім цього вдову та пятеро незаосмотрених діточок, сиріт. Найстарший син Роман сидів на парохії в горах, а дочка Оля, вдова по священнику.

Похоронили небіщика, а попадя з доньками до старшого сина в гори переїхали.

Дионіз на похороні не був, бо якраз сидів у криміналі за університетські бучі. Приіхав пізніше до брата вже з сяйвом народного героя й мученика за ідею. І мабуть, що лиши це спонукало брата підтримати його матеріально в дальших студіях. Правда, що ця пятачка, яку посылав йому брат місячно, не дуже за-безпечувала Дионіза від злиднів решту доповнював він позичками лекціями й добрим гумором.

Світова війна застала Дионіза при українськім, кочуючім театрі. Залюбився небога до карих оченят артистки, передав індекс товаришові — збирай номіна друже — а сам зібрав свої манатки до валізи й поїхав з театром.

Мілітаристом не був і тому оголошення війни прийняв дуже нерадісно, тимбільше, що невірна, старіюча прімадонна починала вже уважніше вислухувати його підмови. Попробував ще записатись на богословіє, та було вже запізно.

Прийшлося рокувати до кінної артилерії. Кадра... вишкіл... старшинська школа... фронт. Карпати... Івангород... Monte Santo... Tagliamento... медалі, ранга...

1918. рік і бувший австрійський лейтенант зі signum laudis mit Schwertern а нинішній поручник У. Г. А. увихався зі своєю кіньою батерією по всіх українських фронтах. Австрія зробила з нього мілітариста й передала Україні. Проснувся старий Тиролець Сходу — з мусу. Непомітно щезло старе вільнодумство, демократія, соціалізм, а на їх місці виросло нове, сильне: карність. Героєм був поручник Покірний...

По війні опинився він за границями рідного краю. Табор — Прага. Все завзяття переніс на книжку і не було майже бібліотеки, де не зналиби його високої, пригорбленої постави. Іспити робив оден за другим і його знання викликувало подив у чужих а страх у своїх. З усяких дебат, дискусій виходив побідником і як колись бив наступаючого ворога картачами, так само нині безпощадно нищив своїх суперників цитатами. Не було ділянки в науці, з якоюю не бувби він ознайомлений.

Чим більше поширяв він своє знання, тим більше

страхалася пражська українська кольонія. Одні казали, що стільки знання для Галичини зовсім непотрібно, а тратити даром час і енергію — це глупота! Другі боялися, що стільки відомостей може пошкодити на галицький мозок... А було чого страхатись!

На останнім році став Дионіз неможливим і небезпечним чоловіком. Почав ширити серед молоді нові небезпечні ідеї й думки. Найбільше попадало рідній Галичині. Все галицьке було заздалегідь ним відсуджене й ніщо не находило пощади...

на приклад хочби наші попівські родини! Я сам попович, тож знаю їх знаменито. Такий наш єгомосць сидить собі 30—40 літ на 150 моргах, крім цього бере пенсію урядника VIII ранги, має великі доходи з хрестин, весіль, похоронів, поминків; має майже даром робітника, а подивімся на його спадок!? Вдова і семеро незабезпечених діточок-сиріт!!!

Як він господарив? Де все поділося? На Рівері не був, в Монте Карло також ні, за границю не виїжджав, не вбирається, дочок на баль раз у рік вивіз, в маряша раз в місяць і то по шустці хіба не програв — бо неможливо!?

Не пе, субретки не видержує, на перегони не їздить — і де все поділось? Де?

А родина навіть встиду немає, щоби про це все люде знали і позволяє публічно напечатати чорним по білім, що їх батько так господарив, що залишив семеро незабезпечених сиріт... На 150 моргах за 30 літ і вислід: семеро незабезпечених і вдова!

Ви можете собі представити? Та німець чи англієць від цього здуріє, а в нас нічого! Нині „Діло“ на-

писало звістку про смерть, після завтра надрукує по-смертну згадку, — в котрій небіжчика майже святым зроблять, а ще після завтра велика, довга подяка від родини всім і вся. Починають від пана доктора медицини Яцького, що так совісно ходив коло їх татуя, що цей аж вмер — так якби за їхні гроші пан доктор мав ще татуя копати або мучити перед смертю? Відтак докторові прав, меценасові Ноському, за прекрасну похоронну промову, хорої за спів, панотцеві деканові і всесеснішим отцям парохам-сусідам за участь і молебень, усім знакомим за співчуття і т. д. і т. д. Підписані: вдова і семеро незабезпечених діточок-сиріт.

Візьміть же за два місяці „Діло“ і читаєте, що „вдова по священику“ пошукує місце господині або „сироти по священику“ просять о ласкаву поміч, дарки слати на адресу...

І що? Може цим людям маємо на дальнє залишити провід народніх мас і їх виховання? Як такий чоловік, що не вміє нічого придбати на 150 моргах навчить господарити і щадити нашого селянина на триморговім господарстві? Може залишити їх мудрим головам провід наших підприємств і установ?

Ви знаєте, що якби такий кожний піп складав лише три доляри щомісячно до щадниці то за двацять літ наше народне майно зрослоб до 100,000.000 дол!!! А вони що? Зложили на фонд вдів і сиріт по священиках 150 злотих! Та діти одинокої пражської дільниці Віногради зложили за рік 33,000.000 Кč.

І ми їх терпимо? Боїмся їх прокльону? Вониж такі слабі, такі анемічні, такі безсильні, що навіть їх пошкодити нікому не вміють і не можуть!

Їх родинне життя? Ви знаєте, як вони женяться? Я вам оповім, як моя сестра заміж вийшла.

Сидимо одного прекрасного дня при обіді, як нагло впадає до кімнати зовсім чужа, нікому незнакома людина, по зовнішньому виду питомець.

- Славайсусу! Цілу ручку!.. Представився... Був у отця декана і по дорозі до вас вступив. Посадили краяна за стіл, попросили до обіду. За обідом, а єсть сильно й голосно — спітав хто варив вареники, похвалив сос, розповів пару старих, семінарських анекdotів. По обіді заграв на скрипку, що висіла на стіні; заспівав „У лузі над Прутом“, обіграв тата та лібета; сестру спітав чи любить ходити боса — це пікантерія — чи є в нашім ставку щупаки, а потім всім — пощептав щось батькові на вухо і сестра за місяць з попадянки стала попадею.

Це вам священнича каста, стан — що цілу Галичину в своїх руках тримає.

Щоби то лиш вони такі у нас були, а то й другі такі самісенькі: йота в йоту! Куда лиш глянеш, всюди бачите це галицьке багно, що всисає в себе мов нампір всіх і все. Той страшний консерватизм, що не дає ані кроку вперед ступити вбиває все і нищить в самім зародку. Наша література: п'яній хлоп, жиднявка, вороги лукаві, вічна кривда! Виховує з давніх-давен рабів, вщіплює вже з малку дитині той страшний український мус:

...йшли діди на муки,
підуть і правнуки...

робить кожного фаталістом. Кожний з нас вже здалегідь знає, що щоби ми не робили то все таки кривда мусить бути — бо нам так писано!

Пічнемо, побемося — так на нас зараз усі: бог,

природа, люде!.. Побемося, повоюємо їй хтось нас зрадить і то за дуже дрібні гроші і ми, змучені, зробили своє та йдемо до дому. Відпічнемо, дивимося — знову біда з усіх сторін. І ми знову починаємо кричати, ревіти про кривду нашу.

Хіба ревуть воли, як ясла повні? У нас вони майже все порожні тому їй ми так часто побукуємо, а то як були повні то хто зна...

А при тім всім така мерзкість, дрібничковість і підлota... З давніх-давен. Наш славний Данило кривився, жолудок йому перевертається від огиди, а пив кумис, бо хан велів. Не було відваги сказати: не хочу — вбий, а не буду! Пив, а ззаду слав послів до всіх храйв: рятуйте, бо кумис мушу пити! „А кумис дуже недобрий!“ пише літописець.

І ми так само той кумис ще їй нині попиваємо. Кривимося, стогнемо, затискаємо зуби, а немо...

Що в нас нове? Нічого!!! Те, що було сімсот літ тому назад залишилося ще їй досі. Чим ріжниться нинішній галицький дипломат від Данила, або Ярославна від нинішньої попадянки? Нічим!!!

Нашиж учителі скромнењко-смирненські і адвокати солоденько-маскенські? Ви уявляєте собі, як вони сидять тобі десь в каварні при преферансі або в Бесіді при розмові? Прочитали позавчорашине „Діло“ і дискутують над англійським страйком!

Що вони дали? Тих дипломатів хитрих-премудрих, що всіх хотути перехитрити, а самі в дурні пошиваються? Всі за порядком п'ють кумис!!!

Ми маємо лише одно: молодь! Її мусимо спасті за всяку ціну від шкідливих впливів тих старих, патентованих, чистокровних галицьких патріотів. Лиш в

молоді наша надія й сила, а старих мусимо усунути за всяку ціну. Не вмієте — не беріться!..

Це лише малий уривок з його багатьох промов. Слухав народ замучений, похитував головами й жахався перед силою його слів, доказів, виводів... Навіть найбільші песімісти і його вороги погоджувалися одноголосно з тим, що погано прийдеться старшій генерації з хвилею повороту до краю цього революціонера-реформатора. Рухне старий суспільний лад, задріжить і перевернеться усе в основах!

* * *

Пана доктора прав, Дионіза Покірного прощали шумно на Вільзоновім двірці. Щасливої подорожі... много успіху в праці... приготовіть і нам шлях... не забувайте... лунало з усіх сторін.

Поспішний поїзд шарпнув і рунув нервово вперід, немов спінлився, щоби як найскоріше довезти до границі дорогий тягар.

Пан доктор сидів в купе і думу думав. Згадував на слова польського конзулярного урядника, що при видачі паспорту радив йому як найменіше займатися політикою.

Той конзулляг засів у печінках і не дає йому цілий час спокою. Не новинен був туди ходити. Революціонер, а ходить кланяється, просить... Хотів оправдатися фразою, що ціль посвячує средства і що в дипломатії все можна та згадав про кумис...

У краю приняли його з широю щікавістю. Наперід розказував про відносини за границею, та про еміграцію в родиннім кружку у брата, а опісля в касині.

В касині став скоро улюбленим і щиро вітаним гостем. Балачки на ріжні теми не мали кінця...

Доктор ще дуже не розмахувався. Все памятає на слова конзулярного урядника в Празі і те самісіке казав йому брат та й таке підшептували товариші і знакомі. І комісар на поліції про щось подібного згадував... А при тім всім він мимоволі згадував на Данилу і видів як король земіхнено-благально глядить на хана а грізний Батий дивиться цікаво й люто на християнського короля; показує пальцем на кумне: покажи щось вірний -- пий! І Данилю покірно пє... нє... Все для політики! Перехитрити...

Ні, треба таки братись за діло! І доктор взялся. Урядив два відчiti на тему: Ганді і Рабіндранат Тагур та Сунянтсенові ідеї і Куомінтан.

Теми наскріз революційні і інтелігентна публіка раз додумаеться...

Крім того вступив до місцевого хору „Боян“ і драматичного гуртка а що людина мусить з чогось жити то взяв тимчасово посаду в місцевій кооперативі. Як правник він з народньою господаркою обзнакомлений знаменито і літературу в цій ділянці він колись прочитив геть усю.

Виступи в касині припинив ізза браку вільного часу. Усе йшло в місті старим порядком як і до приїду доктора. Акліматизувався він скоро і став всюда радо баченим, своїм чоловіком...

Аж тут помер бувший старшина У. Г. А., товариш по зброй. Насидівся по тaborах та криміналах й зівяв. Треба влаштувати похорон як слід. Влантували. Велика товпа народу; співав Боян а промову над могилою говорив, як найближчий товариш покійного, доктор.

Цвінтар. Кругом могили юрба людей, над могилою

з одної сторони стоїть перед хором бесідник-доктор а з другої -- поліційний комісар. Глянув бесідник на могилу, людей і серце стиснулося з болю; поглянув на комісаря й згадав на слова конзулярного урядника, брата, товаришів, самого того комісара... як найменьше політики... Данила... кумис... й не втерпів — сказав палку промову і... з цвінтаря пішов до холодної.

Сиділось погано. Тяжко привикнути цивілізований, свободній людині до клітки і хоча С... вяне не забували про него і старалися всіма способами уприємнити йому довгі, нудні тюремні дні то все таки нудьга робило своє і доктор став писати вірші. Лірика...

За два тижні стрічало Касино свого героя, нову жертву й мученика за права й волю. Читали вірші, хвалили...

Др. Покірний вибився на чільне місце. Старим валився ґрунт під ногами і він нестримно пнявся вгору та здобував одну позицію за другою. Кумис пригадувався деколи, але все рідше, рідше... Оженився з місцевою деканівною і крім віна виженив ще й протекцію. Став головою Бояну, головою Касина, директором кооперативи... Живе з своею молодою жінкою і що рік то дитина...

Спокійно, тихо мов вода в річці пливуть літа. Др. Покірний не був вже два дні в касині! Ходив щоденно — люди говорять, що заливав хробака, бо жінка дома не давала спокою. Пив а знакомим по п'яному зі сміхом оповідав про кумис... Кумис пю гіркий... Ще передвчера сміяліття з його жартів.

Хоріє... Затовщення серця... На ту саму хоробу помер і його покійний батько о. Покірний...

Лежить на смертній постели в труні. Гострий вираз лиця, стягнені брови й затиснені зуби; мов сердився ще на когось перед смертю небіщик. Над чим думав ще в послідний мент?..

Чи не передумував над тим чому вродився, й кому було його потрібно, що зробив, чому і защо вмирає?..

Може біляns життя робив й він так погано випав, що аж по смерті ще викривилося з пересердя лицє?..

Чи згадав про недобрий, обридливий кумус, котро-го стілько прийшлося випити в житті?..

Коло труни стояла стара баба і гилинкою зганя-ла мухи, що роями насідали на лицє помершого.

Помер галицький пособорчиковий продукт — лю-дина... .

Хоронили з великими почестями. Труну несли на переміну члени Бояна, касина, бувші старшини і ко-оператори. Відспівав хор „Чуєш брате мій“ товари-ші по зброй відговорив „І знова свіжа. чорна моги-ла“, — „Діло“ принесло нинізвістку про наглу смерть знаного громадського діяча, післязавтра посмертну згадку а ще післязавтра — подяку всім і вся від вдови і пятеро незаосмотрених діточок — сиріт...

Сумно хилилися над могилою липи й дивувалися терпцю людському. Терпцю рабів й служак, що ціле своє життя протестували — кликали всі моралі світа на поміч — валялися по тюрмах але на кінець таки вмирали тим, чим вродились. —

Тихо шелестіли листям о привичці...

ЗМІСТ:

стор.

Невабутні промови	3—14
Дипльомат	15—23
Берко Йоселович	25—38
Фронт до села	39—51
Café Greilinger	53—66
Плятформа	67—77
Союзники	79—90
Кумис	91—106

Обкладинка Я. Хмілевського.

— — — — —